

Pravno uređenje braka u Hrvatskoj i Slavoniji od sredine 19. stoljeća do 1918. godine

Galeković, Jelena

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:947693>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-12**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Katedra za povijest hrvatskog prava i države

Jelena Galeković

**PRAVNO UREĐENJE BRAKA U HRVATSKOJ I SLAVONIJI
OD SREDINE 19. STOLJEĆA DO 1918. GODINE**

Diplomski rad

mentorica: izv. prof. dr. sc. Dunja Milić

Zagreb, siječanj 2024.

**REPUBLIKA HRVATSKA
SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET**

Student:

Jelena Galeković

Naslov diplomskog rada:

**PRAVNO UREĐENJE BRAKA U HRVATSKOJ I
SLAVONIJI OD SREDINE 19. STOLJEĆA DO 1918.
GODINE**

Kolegij:

**HRVATSKA PRAVNA POVIJEST U EUROPSKOM
KONTEKSTU**

Mentorica:

izv. prof. dr. sc. Dunja Miličić

Zagreb, siječanj 2024.

Izjava o izvornosti

Ja, **Jelena Galeković**, pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

U Zagrebu 24. siječnja 2024.

Jelena Galeković, v.r.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. GRAĐANSKOPRAVNO UREĐENJE BRAKA.....	2
2.1. IZVORI GRAĐANSKOG I KANONSKOG PRAVA O BRAKU.....	2
2.2. POJAM BRAKA.....	4
2.3. ZARUKE.....	6
2.4. ŽENIDBENE ZAPREKE.....	9
2.5. ŽENIDBENE ZABRANE.....	18
2.6. FORME SKLAPANJA BRAKA.....	19
2.7. OSOBNI UČINCI BRAKA.....	21
2.8. IMOVINSKO BRAČNO PRAVO.....	21
2.9. PRESTANAK BRAKA.....	22
2.10. RASTAVA OD STOLA I POSTELJE.....	24
3. KAZNENOPRAVNA ZAŠTITA BRAKA.....	25
3.1. ZLOČIN DVOŽENSTVA (BIGAMIJE).....	25
3.2. PREKRŠAJI PROTIV BRAKA.....	28
4. ZAKLJUČAK.....	30
LITERATURA.....	31

1. UVOD

Pravnopovijesno gledano, ženidba ili brak je kao temelj društvenog poretka i zbog svojega moralnog statusa, bio predmetom posebnog interesa kako države, tako i Crkve. U srednjovjekovnom su razdoblju zakonodavstvo i sudbenost u bračnim predmetima bili isključivo u rukama crkve, dok su njegove građanskopravne posljedice bile u nadležnosti države. Tek u novom vijeku, posebice u razdoblju prosvijećenog apsolutizma, država je počela regulirati i područje bračnog prava, točnije osobnog bračnog prava. To je dovelo do postojanja dva relevantna izvora bračnoga prava: građanskog zakona i kanonskog prava. Nakon uvođenja *OGZ*-a u Hrvatsku i Slavoniju 1853. godine, izvore bračnog prava za katolike, koji su činili daleko najveći dio stanovništva, činili su: čl. X. konkordata iz 1855., za kojega se smatralo da je u Hrvatskoj i Slavoniji ostao na snazi, *Zakon o brakovima katolika* i *Naputak* iz 1856., kao i kanonsko pravo. Stoga će se u radu izložiti i analizirati odredbe *OGZ*-a i navedenih izvora bračnoga prava za katolike, a koje su se odnosile na osobno bračno pravo. Nakon izlaganja o izvorima bračnoga prava, nastojat će se obrazložiti pojam braka i zaruka, pretpostavke za sklapanje valjanoga braka u vidu nepostojanja ženidbenih zapreka, kao i ženidbene zabrane koje su brak činile samo nedopuštenim, ali ne i nevaljanim. Pritom će se upozoriti na eventualne razlike koje su postojale u uređenju navedenih pitanja između građanskog i katoličkog bračnog prava. Također će se dati sažeti pregled o osobnim i imovinskim učincima braka, kao i o mogućim načinima njegova prestanka. Naposljetku će se izložiti i kaznenopravna zaštita braka. Prema kršćanskom shvaćanju, zbog religiozno-moralnih razloga, brak se štiti u njegovoj monogamnoj formi pa tome bezuvjetno odgovaraju i kazneni propisi. Težište uređenja bračnog pitanja leži u građanskom pravu pa stoga propisi kaznenog prava ne smiju biti u suprotnosti s propisima građanskog prava i kažnjavati ono što je građanski zakon priznao kao pravo osobe ili pak ostaviti bez kažnjavanja povrede onih propisa koji su se smatrali najbitnijima za zaštitu braka.

2. GRAĐANSKOPRAVNO UREĐENJE BRAKA

2.1. IZVORI GRAĐANSKOG I KANONSKOG PRAVA O BRAKU

Bračno ili ženidbeno pravo u promatranom je razdoblju imalo svoja dva relevantna izvora: odredbe građanskog i kanonskog prava koje su dvojako uređivale pitanje braka.¹

U srednjovjekovnom su razdoblju zakonodavstvo i sudbenost u bračnim predmetima bili isključivo u rukama crkve, a država se u to nije mnogo miješala. Građanskopravne posljedice braka, imovinskopravna pitanja između bračnih drugova, kao i odnos između roditelja i djece te nasljedno pravo bilo je doduše u rukama države, ali je ponekad i u tim pitanjima, posebice o zakonitosti djece, do izražaja dolazila nadležnost crkvenih sudova. Odluke crkvenih sudova o valjanosti braka bile su prethodno pitanje (*praejudicium*) u parnicama koje su se o navedenim pitanjima rješavale pred državnim sudovima. Do promjene dolazi u 16. stoljeću pod utjecajem reformacije i razvojem prirodnog prava kada se brak počinje smatrati čisto svjetovnom stvari, tj. ugovorom kojega treba regulirati država, a ne crkva. Tek u novom vijeku, posebice u razdoblju prosvijećenog apsolutizma, država je počela regulirati i područje bračnog prava, točnije, osobnog bračnog prava. Ključne pravne promjene vezane za građansko uređenje bračnog prava u Habsburškoj monarhiji nastupaju za vrijeme vladavine Josipa II., koji je donio dvorski patent od 30. kolovoza 1782. i „ženidbeni“ patent od 16. siječnja 1783. godine. Potonji „ženidbeni“ patent je kasnije bio temelj drugom poglavlju prvoga dijela *OGZ*-a koje normira osobno bračno pravo. Najznačajnija promjena učinjena za Josipa II. bilo je stavljanje braka pod građanskopravno uređenje i sudbenost.²

Nakon uvođenja *OGZ*-a u Hrvatsku i Slavoniju carskim patentom od 29. studenoga 1852., koji je stupio na snagu 1. svibnja 1853., uvedeno je i drugo poglavlje *OGZ*-a pod naslovom „O pravu ženitbenom“ (§§ 44.-136.). Prema čl. III. ranije navedenog carskog patenta kojim je *OGZ* uveden u Hrvatsku i Slavoniju, odredbe *OGZ*-a koje se tiču valjanosti forme sklapanja braka, raspravljanja o nezakonitosti braka, rastave od stola i postelje te prestanku braka, nisu se primjenjivale na katolike, grkokatolike i pravoslavce. To je značilo da je za katolike, grkokatolike i pravoslavce vrijedilo njihovo crkveno bračno pravo, a ne drugo poglavlje *OGZ*-a. Za židove i protestante vrijedilo je bračno pravo koje je normirao *OGZ*, a *OGZ* je sadržavao posebne odredbe o bračnom pravu za židove (§§ 124.-136.). Nakon formalnog priznanja

¹ Ljiljana Dobrovšak, „Ženidbeno (bračno) pravo u 19. stoljeću u Hrvatskoj“, *Croatia christiana periodica* 29, br. 56 (2005): 77.

² Edo Lovrić, „Studije iz ženidbenoga prava“, *Mjesečnik pravničkoga društva u Zagrebu* 24, br. 1 (1898): 1-9; Ivan Čepulić, *Sistem općeg privatnog prava* (Zagreb: Tisak „Tipografije“ d. d., 1925), 530.

islamske vjeroispovijesti u Hrvatskoj i Slavoniji 1916. godine, za muslimane je također vrijedilo drugo poglavlje *OGZ*-a zajedno sa Zakonom o priznanju islamske vjeroispovijesti u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji te banskom naredbom istome zakonu od 3. svibnja 1916.³

Za uređenje bračnoga prava katolika značajno je sklapanje Konkordata od 18. kolovoza 1855. između pape Pija IX. i vladara Franje Josipa I. kojim su uređeni odnosi između Crkve i Habsburške Monarhije. U njegovom čl. X. određeno je da će u bračnim predmetima katolika suditi crkveni sudovi po crkvenim zakonima, posebice prema odredbama Tridentskog sabora, dok će svjetovni sudovi suditi jedino o građanskim posljedicama braka. Radi provedbe navedenog čl. X. Konkordata bio je izdan carski patent od 8. listopada 1856. koji se odnosio na bračne predmete katolika koji pripadaju nadležnosti građanskih sudova. Zajedno s tim patentom kao prilog I. izdan je *Zakon o brakovima katolika u austrijskoj Carevini* te kao prilog II. *Naputak za duhovne sudove u bračnim predmetima u austrijskoj Carevini* (dalje u tekstu: *Naputak*). Zadaća *Naputka* bila je obrazložiti tadašnje kanonsko bračno pravo. *Zakon o brakovima katolika* i *Naputak* stupili su na snagu 1. siječnja 1857. i vrijedili su u čitavoj Monarhiji.⁴

Nakon sklapanja Austro-Ugarske nagodbe u austrijskom dijelu Monarhije je temeljnim državnim zakonom od 25. prosinca 1867. bilo određeno da se sva sudbenost treba vršiti u vladarevo ime čime je uklonjena nadležnost crkvenih sudova u bračnim predmetima. Donošenjem *Zakona o uspostavi civilnog bračnog prava i o uvođenju građanskog braka za nuždu za osobe svih vjeroispovijesti* od 25. svibnja 1868. ukinuti su *Zakon o brakovima za katolike* i *Naputak* iz 1856. te su na snagu vraćene odredbe drugog poglavlja *OGZ*-a za sve građane, bez obzira na njihovu vjeroispovijest. Ovim zakonom je uveden i tzv. građanski brak za nuždu (njem. *Nothzivilehe*) koji je omogućio osobama koje se ne mogu vjenčati pred crkvenim tijelom (npr. osobe bez vjerske pripadnosti ili kod kojih postoje vjerske bračne zapreke, ali ne i državne) da se mogu vjenčati pred državnim tijelima. Daljnji zakon koji je u austrijskom dijelu Monarhije zadirao u katoličko crkveno pravo bio je *Zakon o sklapanju braka među pripadnicima različitih kršćanskih vjeroispovijesti* od 31. prosinca 1868. koji je regulirao tzv. mješovite brakove pod kojima su se obično podrazumijevali brakovi između katolika i

³ Adolfo Rušnov, *Tumač obćemu austrijskomu gradjanskomu zakoniku*, Knjiga I. (Zagreb: Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), 1893), 140; Čepulić, *Sistem općeg privatnog prava*, 530.

⁴ Marijan Derenčin, *Tumač k obćemu austrijskomu gradjanskomu zakoniku*, Knjiga I. (Zagreb: Nakladom sveučilišne knjižare Albrechta i Fiedlera, 1880), str. 228-229.

nekatolika te *Zakon o pokušaju mirenja prije sudske rastave braka* od 31. prosinca 1868. Konačno, a 1870. austrijska državna vlast je ukinula konkordat iz 1855.⁵

U pogledu Ugarske i njezinog bračnoga prava potrebno je istaknuti kako su po okončanju neoapsolutizma 1861. godine u Ugarskoj bili ukinuti konkordat iz 1855. i *OGZ* te je na snagu vraćeno staro ugarsko zakonodavstvo. Konačno, u Ugarskoj je po uzoru na modrene države bilo normirano jedinstveno bračno pravo zak. čl. XXXI:1894. kojim je uveden obvezni građanski brak s 1. listopada 1895. S obzirom na hrvatsku autonomiju u nagodbenom razdoblju, navedeni zakon kojim se uvodi obvezni građanski brak nije vrijedio u Hrvatskoj i Slavoniji.⁶

Izložene promjene u Austriji i Ugarskoj nisu imale utjecaja na Hrvatsku i Slavoniju pa je za katolike do kraja Drugog svjetskog rata s nekim izmjenama vrijedilo bračno pravo uvedeno carskim patentom 1856. godine. Prema tome, izvore bračnog prava za katolike u Hrvatskoj i Slavoniji činili su: 1) čl. X. konkordata iz 1855., za kojega se smatralo da je u Hrvatskoj i Slavoniji ostao na snazi; 2) *Zakon o brakovima katolika* i *Naputak* iz 1856. i 3) kanonsko pravo.

Prije određivanja što čini kanonsko bračno pravo potrebno je napomenuti da se pojam crkvenog prava razlikuje od pojma kanonskog prava iako ih se često poistovjećuje. Kanonsko pravo podrazumijeva Svete knjige starog i novog zavjeta, kanone ekumenskih, provincijskih sabora i kanone grčkih crkvenih otaca, sinodalne presude i pisma, običajno pravo i kanonska privatna vrela od kojih se ključna pitanja nalaze u zbirkama crkvenih zakona (*Corpus iuris canonici* iz 1757., odluke Tridentskog koncila 1745., *Katekizam Rimski* iz 1775. te sve odluke donesene nakon spomenutog Tridentskog koncila, a osobito one pape Benedikta XIV.). Crkveno pravo obuhvaća i one zakone koji nisu sadržani u prethodno navedenoj zbirci pa se na neki način radi o pravnoj grani koja kanonsko pravo nastoji prilagoditi potrebama građanskog prava i razriješiti potencijalne nedoumice primjene kanonskog prava u građanskopravnim odnosima i obratno.⁷

2.2. POJAM BRAKA

Interes države da građanskopravno uredi institut braka proizlazio je iz činjenice što su bračni drugovi sklapanjem braka stjecali značajna prava, npr. supruga prezime muža i prava njegovog

⁵ Derenčin, *Tumač k obćemu*, 230; Lovrić, „Studije iz ženidbenoga prava“, 13-15; Dobrovšak, „Ženidbeno (bračno) pravo“, 78-80.

⁶ Ferdinando Belaj, *Katoličko crkveno pravo*, 2. izdanje (Zagreb: Tisak i naklada knjižare L. Hartmana (Stj. Kugli), 1901), 350-351; Dobrovšak, „Ženidbeno (bračno) pravo“, 81.

⁷ Derenčin, *Tumač k obćemu*, 235-236, Belaj, *Katoličko crkveno pravo*, 5.

staleža (§ 92. *OGZ-a*), djeca zakonsko nasljedno pravo iza svojih roditelja (§§ 730.-731. *OGZ-a*) pa se podrazumijevalo da državna vlast može definirati uvjete pod kojima će se ta prava podjeljivati bračnim drugovima. Stoga država ima pravo izdavati propise koje moraju poštivati osobe ako žele postići građanske posljedice braka. Isto tako, ona ima i pravo uskratiti te građanske posljedice onima koji sklope brak ne poštujući građanske propise. S druge strane, postavlja se pitanje kakav je bio stav Crkve prema građanskom braku. To posebice dolazi do izražaja u slučajevima kada država dopušta građanski brak osobama koje zbog neke crkvene ženidbene zapreke ne mogu sklopiti brak pred Crkvom. Time država, smatraju, potiče neposlušnost prema crkvenim zapovijedima.⁸

Prema § 44. *OGZ-a* brak je pravno priznata potpuna i trajna zajednica dviju osoba različitog spola. Svrha braka očitovala se u njegovoj nerazrješivosti, rađanju potomstva i međusobnoj pomoći bračnih drugova. Prema tome, obiteljski odnosi temelje se na bračnom ugovoru kojega treba razlikovati od onih ženidbenih ugovora (*pacta dotalia*) kojima zaručnici ili bračni drugovi uređuju svoje imovinske odnose za vrijeme ili nakon prestanka braka.

OGZ ne sadrži sakramentalnu komponentu ženidbe kako je to slučaj u kanonskom uređenju, već definira brak neovisno o vjeroispovijesti osoba koje ga sklapaju. S obzirom na sakramentalni karakter, ženidbe su se dijelile na *matrimona rata* i *legitima* ovisno o tome odgovaraju li crkvenim ili samo građanskim propisima. Zakonita ženidba (*matrimonium legitimum*) bila je valjana ženidba nevjernika, tj. ženidba koja nije imala sakramentalnu dimenziju. Tvrda ženidba (*matrimonium ratum*) označavala je sakramentalnu ženidbu vjernika koja je pak mogla biti izvršena ili neizvršena ovisno o tome da li je brak bio konzumiran (potonju distinkciju pravi samo kanonsko pravo, ali ne i *OGZ*). Navedeno razlikovanje imalo je praktičnu važnost kod ženidbe židova i protestanata, a od 1916. i kod muslimana. *OGZ* nije poznavao morganatični brak (brak na lijevu ruku) ni brak savjesti.⁹

Ženidba katolika sklopljena prema propisima kanonskog prava smatrala se jednim od svetih sakramenata Rimokatoličke crkve koju ju ustanovio Isus Krist u Novom zavjetu. Prema § 1. *Naputka* ženidba je: „savez medju mužem i ženom uredjen po volji božjoj za plodjenje roda čovječanskoga i radi podupiranja zamjenita. Ženitba je već u prvom svojem početku ustanovljena bila kao nerazrješiva i dobila je za pravilo zakon, da su muž i žena dvoje u puti jednoj; Isus Gospod pako povratio joj je prvobitno dostojanstvo njezino i uznio ju, da bude svetoostajstvo novoga zavjeta“.¹⁰

⁸ Belaj, *Katoličko crkveno pravo*, 346-348.

⁹ Derenčin, *Tumač k obćemu*, 237-239; Rušnov, *Tumač obćemu*, 143-145.

¹⁰ Derenčin, *Tumač k obćemu*, 239-240.

2.3. ZARUKE

Pojam zaruka (*sponsalia de futuro*) za katolike definira *Naputak* u § 2. koji kaže da se radi o ugovoru između muža i žene koji si međusobno obećaju naknadno sklapanje ženidbe. Od kanonske definicije zaruka previše ne odstupa ni *OGZ* koji u § 45. na prethodno spomenuto dodaje da zaruke nisu pravni posao niti povlače za sobom kakve pravne obveze, posebice ne obveze na sklapanje braka. One su bile neutužive, bez obzira na okolnosti pod kojima su bile sklopljene. Stoga ni spolno općenje zaručnika nije za sobom povlačilo obvezu na ženidbu. *Ratio* ovakvog uređenja bilo je shvaćanje da se brak kao doživotna zajednica treba sklopiti dobrovoljno, a ne pod prisilom.¹¹

Osnovna namjera koja stoji iza zaruka je bolje upoznavanje budućih supružnika. Tako je institut ženidbe okrenut budućnosti, tj. trajanje zaruka ograničeno je do sklapanja ženidbe ili braka. Kanonsko pravo 19. stoljeća radi razliku između *sponsalia de futuro* (radi se o prethodno izloženom institutu zaruka) i *sponsalia de praesenti* koje su označavale potajan brak sklopljen bez župnika i bez svjedoka. Tridentiski sabor zabranjuje tako sklopljenu ženidbu, tj. tako sklopljena ženidba nije valjana i ne proizvodi pravne učinke.¹²

Slijedom prethodno navedenog, postojali su određeni uvjeti bez čijeg se ispunjenja zaruke ne bi smatrale valjanima što navodi i *Naputak* u § 3.: „One samo osobe, koje mogu megu sobom sklopiti valjano i dopušteno ženidbu, mogu se valjano zaručiti, očitovavši valjano i slobodno svoju privolu.“¹³ Prva skupina uvjeta bila je osobne prirode, tj. bile su predviđene osobine koje zaručnici nisu smjeli imati ako planiraju sklopiti valjanu ženidbu. Zaruke, a time i ženidbu, nisu mogle sklopiti osobe koje nisu imale poslovnu sposobnost, tj. koje su bolovale od psihičkih bolesti i osobe pod utjecajem alkohola dok je opijenost trajala. Nije postojala mogućnost ženidbe osoba koje su slijepi i gluhonijeme od rođenja, dok to nije bio slučaj kod onih koji su samo slijepi ili gluhi ili gluhonijemi. Nadalje, nisu mogle sklopiti valjane zaruke nedorasle osobe mlađe od sedam godina. Nedorasli koji su pak navršili sedam godina mogu se zaručiti i zaruke ih vežu, dok ne dorastu (tj. dok navrše 14 odnosno 12 godina), a kad dorastu onda ih mogu potvrditi ili raskinuti. Zaruke, koje sklope roditelji u ime svoje nedorasle djece, jesu valjane ako djeca pristanu na njih, ali ih samo onda obvezuju da sklope brak ako su ju

¹¹ Derenčin, *Tumač k obćemu*, 242-244; Rušnov, *Tumač obćemu*, 146; Čepulić, *Sistem općeg privatnog prava*, 531.

¹² Julij Liebbald Ljubojević, *Katoličko ženitbeno pravo s obzirom na gradjanske zakone*, 2. izdanje (Osijek: Brzotiskom Dragutina Šandora (I. V. Hamanna), 1878), 25.

¹³ Belaj, *Katoličko crkveno pravo*, 353.

potvrdili, kad su dorasli. Prethodno navedene zapreke bile su apsolutne prirode, tj. takve zaruke nikad nisu proizvodile pravne učinke.¹⁴

Druga skupina uvjeta koja mora biti ispunjena jesu pretpostavke za sklapanje ugovora. Prva pretpostavka proizlazi iz same definicije ženidbe, a to je činjenica da zaruke proizvode svoje učinke samo ako su upućene jednoj osobi. Potom, obećanje mora biti ozbiljno, istinito i prethodno promišljeno, tj. ne smije biti ishitreno. Posebno se naglašava okolnost slobode, tj. mora izostati prisila koja bi uvjetovala sklapanje zaruka. Također, slobodi se protivi zabluda i strah te bi dokazivanje njihova postojanja moglo dovesti do ukidanja zaruka. Obećanje mora biti obostrano što bi značilo da se obje osobe moraju međusobno obećati jedna drugoj. Zaruke su mogle biti sklopljene verbalno, pismom ili konkludentnim činima što bi podrazumijevalo razmjenu prstenja, marama pa čak i jabuka i sl. Tadašnja je praksa prilikom sklapanja zaruka koje su prethodile sklapanju katoličke ženidbe bila zamoliti roditelje barem za savjet i pristanak, ali crkveni propisi nisu takvo što smatrali pretpostavkom za valjanost zaruka. S druge strane, građanski propisi ostavljali su roditeljima mogućnost uskraćivanja nasljedstva djeci koja su se zaručila ili sklopila ženidbu usprkos dopuštenju roditelja. Sklapanje zaruka bilo je omogućeno i roditeljima djece pod uvjetom da djeca naknadno pristanu na tako sklopljene zaruke. U slučaju sklapanja zaruka maloljetnih osoba, one su valjane do trenutka punoljetnosti ako su zaručnici za vrijeme maloljetnosti pristali na takve zaruke, ali bila je ostavljena mogućnost razvrgavanja zaruka po punoljetnosti. Uz sve prethodno navedeno, zaruke mogu biti sklopljene uvjetno i bezuvjetno. Uvjet se na zaruke odražavao tako da bi se sklapanje ženidbe odgađalo dok se ono određeno uvjetom ne ostvari. Uvjet je morao biti u skladu s naravi i biti ženidbe. Također, dani uvjeti morali su biti moguće ostvarivi kako moralno tako i fizički. Uvjeti dani s obostranom privolom mogli su se ukinuti voljom obje strane. Također, jednostrani uvjet mogao se povući na temelju volje strane koja ga je dala te je time uvjetovana zaruka postala bezuvjetna.¹⁵

Uobičajeno je da sklapanje zaruka prate i dodatni ugovorni odnosi što posljedično povlači pitanje naknade štete u slučaju raskida ugovora ili nepoštivanja njegovih odredaba. Pri tome valja razlikovati miraz ili vjerno, kaparu ili uvjeru te razkupninu koji su više ili manje, ovisno o vrsti, služili kao materijalni dokaz ozbiljnosti obećanja danih u zarukama. Miraz ili vjerno (*largitas sponsalita*) je smatran, moglo bi se reći, bezuvjetnim darom kojim jedna strana obdaruje drugu ili treća osoba koga od zaručnika, a u slučaju odustanka od sklapanja ženidbe, darovatelj ima pravo na povrat miraza. S druge strane, kapara ili uvjera (*arrha*) smatrala se darom jedne strane drugoj, ali imala je i ulogu neke vrste osiguranja u slučaju raskida zaruka.

¹⁴ Liebbald Ljubojević, *Katoličko ženitbeno pravo*, 25; Belaj, *Katoličko crkveno pravo*, 353-354.

¹⁵ Liebbald Ljubojević, *Katoličko ženitbeno pravo*, 26-30; Belaj, *Katoličko crkveno pravo*, 355-358.

Naime, ako od sklapanja braka odustane strana koja je dala kaparu, primateljica kapare nije dužna vratiti istu, a ako je krivnja raskida na strani koja je primila kaparu, mora vratiti dvostruki iznos kapare davatelju. Odredbe tadašnjih građanskih zakona, diskutabilne su kako neki tvrde da se odredbe vezane za kaparu ne odnose na zaruke, dok drugi izvori tvrde da je kapara moguća. Razkupina (*poena conventionalis*) je najčešće svota novaca koja bi se isplaćivala strani koja nije htjela sklopiti ženidbu. *Naputak* i *OGZ* istoznačno zabranjuju sklapanje ženidbe po isplaćenoj razkupnini, točnije, tako sklopljena ženidba ne obvezuje stranke, tj. ženidba u tom slučaju nije ni sklopljena.

Važno je razložiti pitanje naknade štete u slučaju razvrgnuća zaruka. Kako su zaruke međusobni sporazum volja obiju strana, vrijede pravila za naknadu štete nastale povredom ugovornih odredaba. *Naputak* nalaže obvezu naknade štete ovisno o krivnji i razlozima raskida uopće, a *OGZ* u § 46. tretira zaruke kao ugovor koji oštećenim strankama pruža pravo zahtijevati naknadu „prave štete“ (*damnum emergens*) ili dokazane „izmakle dobiti“ (*lucrum cessans*) u slučaju raskida. Štetu je potrebno dokazati, kao i razloge koji su potaknuli koju od strana na raskid zaruka.¹⁶

Sklopljene zaruke u kanonskom pravu proizvode određene posljedice, točnije, prava i dužnosti. Najvažnije su obveza sklapanja braka u dogovorenom ili razumnom roku kao i obveza zaručničke vjernosti. Također, postoje i dvije zapreke. Prva je zapreka javne ćudorednosti prema kojoj nijedan zaručnik ne može sklopiti valjani brak sa srodnicima svoga zaručnika u prvom stupnju. Usto, zabranjeno je sklopiti drugu ženidbu s trećom osobom za trajanja prvotne zaruke – radi se o zabranjujućoj zapreki. Nakon spominjanja raskida zaruka, valja navesti kada je uopće dopušteno razvrgnuti zaruke. Osim smrti kojega od zaručnika, zaruke mogu prestati suglasnom voljom obiju strana kako navodi *Naputak* te raskid mora zabilježiti župnik zbog pravne sigurnosti te zbog ranije spomenute zapreke javne pristojnosti. Druge mogućnosti raskida dijele se na one proizašle iz nečije krivnje ili okolnosti pri kojima nije kriva ni jedna strana. U slučaju krivnje, vrijede otprije spomenuta pravila naknade štete.¹⁷

¹⁶ Derenčin, *Tumač k obćemu*, 245-249; Rušnov, *Tumač obćemu*, 146-148; Čepulić, *Sistem općeg privatnog prava*, 531-532.

¹⁷ Liebbald Ljubojević, *Katoličko ženitbeno pravo*, 30-35; Belaj, *Katoličko crkveno pravo*, 358-363.

2.4. ŽENIDBENE ZAPREKE

OGZ u § 47. propisuje da svatko može sklopiti brak, samo ako mu ne smeta nikakva zakonska zapreka. Oslanjajući se na kanonsko pravo OGZ ne govori o pretpostavkama za sklapanje braka, već o ženidbenim zaprekama. Prije sklapanja braka trebalo je utvrditi postoje li ženidbene zapreke, tj. materijalne negativne pretpostavke sklapanja braka jer one kao zapreke ne smiju postojati da bi brak bio valjan. Ukoliko su postojale određene ženidbene zapreke, ženidba je mogla biti protupravna ili nevaljana. Činjenice zbog kojih je ženidba protupravna zovu se ženidbene zapreke u širem smislu (*impedimenta impedientia*). Postoji i druga vrsta ženidbenih zapreka, tzv. zapreke u užem smislu (*impedimenta dirimentia*) te ako je ženidba sklopljena, a one su postojale, radit će se o nevaljanoj ženidbi.¹⁸

Vrste ženidbenih zapreka su: osobna nesposobnost za sklapanje braka, bludnja, sila, mentalna rezervacija i simulacija, ženidba sklopljena na rok ili pod uvjetom, otmica, spolna nemoć, srodstvo ili tazbina, postojeći brak, posvećenje ili zavjet, različita vjeroispovijest, preljub, ubojstvo supružnika, sudioništvo u uzrokovanju rastave te kaznena osuda na smrt ili tešku tamnicu.¹⁹ Uspoređujući OGZ s kanonskim pravom vidljivo je da je većina ženidbenih zapreka preuzeta iz kanonskog prava.²⁰ Pojedine ženidbene zapreke detaljnije će biti razložene kroz prizmu OGZ-a, a druge pak kroz crkvene izvore u onoj mjeri u kojoj odredbe OGZ-a na njih ne stavljaju posebnu pažnju.

Ženidbena zapreka koja se sastoji u **osobnoj nesposobnosti za sklapanje braka** normirana je u §§ 48.-53. OGZ-a. Ova vrsta ženidbene zapreke predstavlja posljedicu poslovne nesposobnosti. Duševno bolesne osobe, neodrasli i djeca nesposobni su sklopiti valjani brak (§ 48.) Potpuno poslovno nesposobne osobe nisu mogle sklopiti ženidbu osobno ni po zastupniku jer je sklapanje braka podrazumijevalo sporazumijevanje vlastitih slobodnih volja. Zanimljivo je navesti kako se katoličko bračno pravo nije podudaralo s OGZ-om u pogledu zapreke nedoraslosti. Dok je po OGZ-u nedoraslost bez obzira na spol trajala do navršene 14. godine života (§ 21.), nedoraslost po kanonskom pravu traje kod muškarca do navršene 14. godine, a kod žena do navršene 12. godine. Sklopi li se, usprkos državnoj zabrani, crkveni brak između nedoraslih osoba, ona će po kanonskom pravu biti valjana, ali će vjerski službenik koji ih je vjenčao biti kažnjen zbog povrede te državne zabrane, koja je bila uvedena radi zaštite javnog ćudoređa. Nedoraslost je prema OGZ-u činila beziznimnu ženidbenu zapreku koja je

¹⁸ Derenčin, *Tumač k obćemu*, 256-257; Rušnov, *Tumač obćemu*, 148-149; Čepulić, *Sistem općeg privatnog prava*, 532-533.

¹⁹ Čepulić, Ivan, *Sistem privatnog prava*, 533-536.

²⁰ Rušnov, *Tumač obćemu*, 150.

uvijek dovodila do nevaljanosti sklopljenog braka. Stoga se prema općoj odredbi § 69. *Naputka*²¹ i kod ženidbe katolika u pogledu pitanja nedoraslosti trebao primjenjivati propis *OGZ*-a pa se nije dopuštala ženidba katolika koji nisu navršili 14 godina života. Također, maloljetne i punoljetne osobe, neovisno o razlogu svoje djelomične poslovne nesposobnosti, nisu mogle sklopiti brak bez privole oca ili drugog zakonskog zastupnika. (§§ 49.-50.) Osobe ograničene poslovne sposobnosti koje nisu dobile privolu oca ili zakonskog zastupnika mogu se obratiti sudu čija odluka može zamijeniti spomenutu privolu ako zahtjev bude osnovan i usvojen (§ 52.).²²

Bludnja kao ženidbena zapreka rijetko može dovesti do nevaljanosti ženidbe. *OGZ* u § 57. propisuje da bludnja poništava privolu na ženidbu samo onda ako se dogodila u osobi budućega muža ili žene. U izloženom slučaju pravno relevantna bludnja odnosi se na osobu (*error in persona*). Bludnja u osobi drugog bračnog druga postoji onda ako netko sklopi brak s drugom osobom od one s kojom je mislio i htio sklopiti brak. Zapravo se radi o zamjeni osoba. Isto je propisao i *Naputak* u § 14.: „Ne privoljuje u ženidbu, dosljedno i ne sklapa je onaj, koji se nalazi u bludnji o osobi budućega ženidbenog druga“.²³ Kod bludnje u svojstvima (*error qualitatis*) radilo se o slučaju u kojem je netko bio u zabludi vezano za svojstva svoga budućeg supruga. Ona je u pravilu pravno irelevantna. Tako sklopljena ženidba bila je valjana, čak i ako je tko pritom bio prevaren, ali su se naknadno razotkrila svojstva jedne strane koja drugoj do ulaska u brak nisu bila poznata, a postojala su već u trenutku sklapanja ženidbe. (§ 59.). Važno je za istaknuti kako bludnja u svojstvu ženidbenog druga čini ženidbu nevaljanom samo onda kada ta bludnja prelazi na osobu (*error qualitatis redundas in personam*).²⁴

Pravno relevantna bludnja koja dovodi do nevaljanog braka po *OGZ*-u je i bludnja muža koja se sastojala u tome što nije znao da je supruga prije ženidbe zatrudnjela s drugim (§ 59.). U tom slučaju suprug ima pravo tražiti poništenje ženidbe, osim u slučaju predviđenom u § 121. Stoga, muž se ne može pozvati na pravo poništenja ženidbe ako je sam znao za ženino stanje prije sklapanja ženidbe, tj. ako je svjesno uzeo ženu čiji je brak proglašen kao nevaljan ili je raspušten ili je smrću njezinog muža razriješen, a nije čekao da prođe šest mjeseci od navedenih

²¹ § 64. *Naputka* glasio je: „Sveta je dužnost kršćanina, izkazivati oblasti državnoj onu pokornost, koju nas sam Gospod uči po apostolu svojem. Tim točnije ima on izpunjavati one zakone državne, koji brižljivo nastoje oko toga, da se uzdržava red ćudoredni. Premda dakle oblast državna nemože naredbami svojim pricčiti, da se među kršćani sklopi valjana ženidba, za to ipak nije dopušteno austrijanskomu državljanu u nemar metati one propise, što ih austrijanski zakon ustanovljuje glede građanskih posljedica, koje su sa ženitbom skopčane.“ Derenčin, *Tumač k obćemu*, 267-268.

²² Derenčin, *Tumač k obćemu*, 265-269; Rušnov, *Tumač obćemu*, 152-158; Čepulić, *Sistem općeg privatnog prava*, 533.

²³ Belaj, *Katoličko crkveno pravo*, 405.

²⁴ Derenčin, *Tumač k obćemu*, 291-294; Rušnov, *Tumač obćemu*, 166-167; Čepulić, *Sistem općeg privatnog prava*, 533-534.

dogadaja ili tri mjeseca ako je pregledom vještaka utvrđena mogućnost trudnoće. Također, pravo muža da zahtijeva proglašenje braka nevaljanim prestaje ako se on toga prava izrijekom odrekne ili, nakon što je otkrio ženino stanje, nastavi s njom brak i spolno općenje (§ 91.).²⁵

Sila kao ženidbena zapreka (*impedimentum vis ac metus*) normirana je u § 55. *OGZ*-a koji kaže kako ženidba nema pravnih učinaka ako je sklopljena pod utjecajem osnovanog straha. Ne čini bilo koja sila ženidbu nevaljanom, već samo ona koja je *vis absoluta*. Može se raditi i o psihičkoj sili (*vis compulsiva*). U tom slučaju strah mora biti takve vrste i tako izazvan da je bio odlučujuća činjenica pri sklapanju braka. Kod ženidbe sklopljene pod psihičkom prisilom radilo se o slučaju kad bi stranu koja je prisiljena budući supružnik ili netko treći, protivno njezinoj volji, uz prisutnost straha ili kakvog neposredno prijetećeg zla natjerao da sklopi ženidbu i da svoju privolu pritom prikaže kao svoju vlastitu. Da li je strah osnovan trebao je prosuditi sudac prema okolnostima konkretnog slučaja, vodeći pritom računa o veličini i vjerojatnosti pogibelji te tjelesnoj i duševnoj kakvoći zastrašene osobe.²⁶ Što se tiče crkvenih izvora u pogledu sile kao ženidbene zapreke, *Naputak* u § 116. kaže kako samo ona stranka može isticati nevaljanost ženidbe koja ju je pod uplivom straha ili sile privoljela. To pravo gubi ako konzumira ženidbu bez prisile i dragovoljno kad je prestao strah ili sila te ako bez prisile živi zajedno sa svojim bračnim drugom u ženidbenoj zajednici kroz šest mjeseci.²⁷

Sljedeća ženidbena zapreka su *mentalna rezervacija i simulacija*. Radilo se o zaprekama koje ne čine ženidbu nevaljanom. S obzirom na javnu i svečanu formu sklapanja braka ne može se dozvoliti da se uzme u obzir ono što stranke u sebi misle glede valjanosti sklopljenoga braka. Pitanje sklapanja *braka pod uvjetom ili na rok* bilo je predmet razilaženja *OGZ*-a i kanonskog prava jer *OGZ* to nije dopuštao, dok je po kanonskom pravu uvjetno sklapanje braka bilo dopušteno.²⁸ *Naputak* u § 53. kaže da oni uvjeti koji sadržavaju nešto nećudoredno ili nemoguće, ali nije protivno biti ženidbe, trebaju se smatrati kao da nisu ni pridodani. Brak sklopljen pod uvjetom koji se protivi biti ženidbe je uvijek nevaljan. U slučaju pobijanja valjanosti braka zbog toga što nije ispunjen uvjet vrijedi § 117. *Naputka* koji određuje: „Ako bude iznimno dozvoljeno sklopiti ženidbu uvjetno, samo onaj suprug može pobijati valjanost ženidbe radi neispunjenoga uvjeta, koji niti je krivo tvrdio, da opstoji ono, što je kao uvjet postavljeno, niti je hotimice zatajio, da ne opstoji, niti je svojom krivnjom zapriječio, da se uvjet

²⁵ Derenčin, *Tumač k obćemu*, 294-295; Rušnov, *Tumač obćemu*, 167-168.

²⁶ Derenčin, *Tumač k obćemu*, 281-286; Rušnov, *Tumač obćemu*, 160-163; Čepulić, *Sistem privatnog prava*, 534.

²⁷ Belaj, *Katoličko crkveno pravo*, 408-409.

²⁸ Čepulić, *Sistem privatnog prava*, 534-535.

ispuni.“ Bračni drug, koji ima pravo pobijati valjanost braka zbog neispunjenja uvjeta, gubi to pravo ako ga se izričito ili prešutno (spolnim općenjem s drugom stranom) odrekne.²⁹

Otmica (impedimentum raptus) kao ženidbena zapreka postoji ako se neku osobu primjenom sile, prijetnjom sile ili lukavim načinom protiv njezine volje ili s njezinom voljom, ali bez pristanka onih osoba koje imaju pravo nad njom vršiti vlast (npr. roditelji, skrbnici), odvede na mjesto gdje je podvrgnuta potpunoj vlasti otmičara (§ 56.). Pritom je posve irelevantno da li je oteta osoba muškog ili ženskog spola, punoljetna ili maloljetna. Sve dok oteta osoba ne bude vraćena na slobodu ne može sklopiti valjanu ženidbu ni s otmičarem niti s kim trećim, koji možda nije ni znao za otmicu. Brak sklopljen s otetom i neoslobođenom osobom nije valjan jer zakonodavac smatra da takva osoba ne može dati slobodnu privolu odnosno da je sloboda privole u takvim okolnostima dvojbeno.³⁰ Što se tiče kanonskog prava, Katolička crkva je isprva smatrala otmicu vječnom zaprekom, tj. otmica je činila brak nevaljanim između otmičara i otete žene ne samo za vrijeme dok je oteta žena bila pod vlašću otmičara ili njegovih ljudi, već i nakon puštanja na slobodu. U prvoj polovini 12. stoljeća papa Inocent III. je dozvolio da oteta žena može sklopiti valjani brak s otmičarem ako na njega slobodno pristane. Tridentinski sabor je prihvatio srednje rješenje: oteta žena ne može sklopiti valjani brak s otmičarem dok je u njegovoj vlasti. No, dopušta takav brak ako ga oteta žena sklopi onda kada više nije u vlasti otmičara. Prema tome, zapreka otmice traje tako dugo, dok se oteta osoba nalazi pod vlašću otmičara. To je prihvatio i *Naputak* u § 19. Usporedbom odredbi *OGZ*-a s crkvenim pravom dolazimo do sljedećih razlika: dok *OGZ* normira otmicu bez razlike na spol otete osobe, bračno pravo Katoličke crkve poznaje samo otmicu ženske osobe; nadalje, po kanonskom pravu otmica je relativna, a po građanskom apsolutna zapreka.³¹

Imajući u vidu da je jedna od glavnih svrha braka rađanje djece, *spolna nemoć (impotentia coeundi)*, neovisno o tome kod kojega bračnog druga bila prisutna, predstavlja ženidbenu zapreku i takvu ženidbu čini nevaljanom. Da bi se spolna nemoć smatrala razlogom za nevaljanost braka, mora postojati u trenutku sklapanja braka i mora biti trajna, tj. neizlječiva u mjeri da se ne da ukloniti bez opasnosti po život. Vremenita ili privremena impotencija ne smatra se zaprekom kao ni ona koja se javila nakon sklapanja braka (§ 60.). Ako je brak proglašen nevaljanim zbog spolne nemoći koju su vještaci proglasili neizlječivom, ali kasnije ipak ta spolna nemoć bude izliječena, bilo je moguće na zahtjev dozvoliti povrat u prijašnje stanje i izreći opet valjanost braka. Ženidbena zapreka impotencije je privatnopravne naravi pa

²⁹ Belaj, *Katoličko crkveno pravo*, 411-412.

³⁰ Derenčin, *Tumač k občemu*, 286-289; Rušnov, *Tumač občemu*, 163-166; Čepulić, *Sistem privatnog prava*, 535.

³¹ Derenčin, *Tumač k občemu*, 289-291; Belaj, *Katoličko crkveno pravo*, 413-414.

se stoga ne istražuje službeno već samo na zahtjev „povrijeđenog“ bračnog druga.³² Odredbe katoličkog bračnog prava slažu se sa izloženim građanskopravnim odredbama. *Naputak* u § 16. kaže da neizlječiva nemoć izvršavati bračnu dužnost čini brak nevaljanim ako je postojala prije sklopljenog braka.³³

Srodstvo (*impedimentum consanguinitatis*) je propisano kao ženidbena zapreka zbog političkih i ćudorednih razloga. Politićki razlozi sastojali su se u nastojanju da se imovina u držiavi što bolje razdijeli, a moralni u oćuvanju ćistoće odnosa meću osobama koje žive svakodnevno zajedno pa će se one opreznije ponašati znajući da nisu u stanju mećusobno sklopiti brak i njime opravdati eventualne sramotne odnose. Źenidba je apsolutno zabranjena u uspravnoj liniji neovisno o stupnju srodstva, a u poboćnoj liniji do ćetvrtog stupnja što se odnosilo na braću i sestre mećusobno; nećake s ujnama, tetama i strinama; nećakinje sa strićevima, ujacima i tetcima te izmeću bratića i sestrićni. Pritom je bilo irelevantno potjeće li rodbina od zakonitog ili nezakonitog roćenja (§ 65.). Źenidba i spolni odnosi, mimo ove zapreke, bili su kaźnjivi prema odgovarajućim kaznenopravnim odredbama. *OGZ* nije poznavao ženidbenu zapreku zakonitog ili graćanskog srodstva (*cognatio civilis, legalis*), koje nastaje posvojenjem pa je stoga graćanskopravno gledano bio valjan brak izmeću pomajke i posinka, odnosno, pooćima i pokćerke. Također nije poznavao ni duhovno srodstvo (*cognatio spiritualis*) koje je nastajalo kumstvom pri sakramentu krštenja i krizme.³⁴ U katolićkom braćnom pravu postoji razlika od odredbi *OGZ*-a glede srodstva u poboćnoj liniji koje se proteže do ćetvrtog koljena kanonske komputacije koja se razlikuje od civilne komputacije. Kanonsko pravo također poznaje spomenuto duhovno srodstvo koje po katolićkom braćnom pravu ćini ženidbenu zapreku. Po § 27. *Naputka* duhovno srodstvo sprjećava brak izmeću djelitelja sakramenta i krštenika ili krizmanika, kao i roditelja krštenoga ili krizmanoga, zatim izmeću kumova s krštenima ili krizmanima, kao i roditelja krštenoga ili krizmanoga. Zapreka duhovnog srodstva je oprostiva jer je uvedena crkvenim zakonom, a mogu ju oprostiti biskupi i papa. Što se pak tiće graćanskog srodstva, ženidbena zapreka nastaje samo iz potpunoga posinjenja. Prema § 29. *Naputka* posvojenje prijeći brak ako se posinak ili pokćerka podvrgne oćinskoj vlasti pooćima ili pomajke i ako bude primljen u kuću pooćima ili pomajke da s njim živi kao dijete s roditeljima. U protivnom slućaju, ako se posinak ne podvrgne oćinskoj vlasti i ne bude primljen u njihovu obitelj, posinjenje je nepotpuno i ne ćini ženidbenu zapreku. Osim toga, dok

³² Derenćin, *Tumać k obćemu*, 300-302; Rušnov, *Tumać obćemu*, 169-170; ćepulić, *Sistem privatnog prava*, 535.

³³ Belaj, *Katolićko crkveno pravo*, 415-418.

³⁴ Derenćin, *Tumać k obćemu*, 323-324; Rušnov, *Tumać obćemu*, 178-179.

traje posvojenje ne može se sklopiti valjani brak između posinka i posvojiteljeve rođene zakonite djece koja su pod očinskom vlašću (§ 28. *Naputka*).³⁵

Tazbina (*affinitas*) kao ženidbena zapreka regulirana je § 66. *OGZ*-a koji određuje da muž ne može oženiti srodnike svoje supruge koji su navedeni u prethodnom § 65. niti se žena može udati za srodnike svojega muža. Ženidbena zapreka tazbine se prosuđivala po istim pravilima koja je ustanovio § 65. za ženidbenu zapreku srodstva. Odredba § 66. temelji se na pravnom načelu iz § 41. *OGZ*-a koje glasi: u kojoj lozi i u kojem koljenu je tko s jednim zakonitim bračnim drugom u srodstvu, u istoj je lozi i u istom koljenu s drugim zakonitim drugom u tazbini. Stoga, zapreka tazbine, kao i ona srodstva, postoji do četvrtog koljena civilne komputacije te obuhvaća zakonite i nezakonite srodnike drugog bračnog druga.³⁶ Katoličko bračno pravo u § 30. *Naputka* propisuje da izvršena ženidba stvara između jednog bračnog druga i srodnika drugog bračnog druga uključivo do četvrtog koljena tazbinu, radi koje je brak nevaljan ako bi se među njima sklopio. Dok prema *OGZ*-u tazbina pretpostavlja postojanje valjanog braka, bez obzira da li je brak bio konzumiran, po kanonskom pravu tazbinsko srodstvo nastaje spolnim općenjem u valjanu braku (*affinitas ex copula licita*) ili izvan braka (*affinats ex copula illicita*). Stoga *Naputak* u § 31. određuje da je spolno općenje izvan ženidbe zapreka, da se ne može sklopiti valjani brak između jedne strane i srodnika druge strane u prvom i drugom koljenu. Katoličko bračno pravo, kao ni *OGZ*, ne poznaje duhovnu ili građansku tazbinu, tj. onu koja bi postojala između jednog bračnog druga i duhovnim (*cognatio spiritualis*) ili građanskim (*adoptio*) srođnicima drugog bračnog druga.³⁷

Postojeći brak (*impedimentum ligaminis*) kao ženidbena zapreka normirana je § 62. *OGZ*-a te kaže kako čovjek može biti u isto vrijeme oženjen samo za jednu ženu, a žena udana samo za jednoga muškarca. Tko je bio već oženjen/udana, a htio bi opet sklopiti brak, mora zakonito dokazati rastavu, tj. da je prvi brak potpuno prestao. Raspust postojećega braka trebalo je dokazati prije nego se sklopi drugi brak. Zapreka postojećeg braka pretpostavlja da je prvi postojeći brak bio valjan. Ovime je utvrđeno načelo monogamije i ono je vrijedilo za sve sljedbenike svih priznatih vjeroispovijesti te se smatralo toliko važnim da je ono uživalo kaznenopravnu zaštitu u vidu kažnjavanja zločina bigamije. Valjani brak između katolika po građanskom zakonu je prestajao postojati jedino smrću jednoga od bračnih drugova (§ 111.), dok je brak između kršćana nekatolika prestajao ne samo smrću supruge, već i raspustom braka zbog razloga navedenih u § 115. Brak među židovima je mogao prestati smrću supruge,

³⁵ Belaj, *Katoličko crkveno pravo*, 420-434.

³⁶ Derenčin, *Tumač k obćemu*, 332-336; Rušnov, *Tumač obćemu*, 179-180.

³⁷ Belaj, *Katoličko crkveno pravo*, 434-438.

sporazumom bračnih drugova i radi preljuba žene (§ 135.).³⁸ Prema kanonskom pravu katolički sakrament ženidbe u pravilu je nerazrješiv za života bračnih drugova. *Naputak* u § 20. kaže: „Postojeći ženidbeni vez čini oni, koji su s njime vezani nesposobnima, da sklope drugu ženidbu.“³⁹ *Naputak* nastavlja u § 21. da se valjani i konzumirani brak raskida samo smrću kojega od bračnih drugova. S druge pak strane, iznimno, valjani i nekonzumirani brak raskida se u dva slučaja: a) ako koji od bračnih drugova položi svečane zavjete kojega crkvenoga reda ili b) ako papa podijeli oprost. Izloženo vrijedi i za nevjernike i krivovjerce pa je stoga u § 22. *Naputka* određeno: „Ako kršćani nekatolici misle, da se vez ženidbeni može razriješiti, to crkva žali one, koji se nalaze u toj bludnji, ali ne može dozvoliti, da ta bludnja upliva na svetost njezinih zakona. Među katolicima i kršćanom nekatolikom, čiji ženidbeni drug još živi, ne može se sklopiti ženidba, makar je i sud, koji sudi o ženidbama kršćana nekatolika, izrekao, da je ženidbeni vez razriješen.“ Stoga je nevaljan brak kojega sklopi katolik s kršćaninom nekatolikom, čiji je brak pravovaljano raspušten i to tako dugo, dok je prvi bračni drug kršćanina nekatolika živ.⁴⁰

Posvećenje ili zavjet (*impedimentum ordinis et voti solemnis*) kao ženidbena zapreka se odnosi samo na one vjeroispovijesti koje poznaju tzv. viši red i „svečani zavjet beženstva“. Prema § 63. *OGZ*-a, duhovnici koji su već primili posvećenje, kao i redovničke osobe oba spola (fratri i koludrice) koje su položile svečane zavjete beženstva, ne mogu sklopiti valjani brak. Ove su zapreke unesene u građanski zakon vodeći računa o crkvenim zakonima Rimokatoličke i Grkokatoličke crkve. Ova zapreka ne iščezava samim prelaskom u drugi red ili prelaskom na drugu vjeroispovijest koja možda ne pozna viši red ili zavjet. Duhovnici koji su primili posvećenje kakve već vrste, tj. svećenici, redovnici i redovnice, neovisno o spolu, a položili su i zavjete čistoće, tj. celibat, ne mogu se vjenčati što je u skladu s naukom Katoličke crkve. *Naputak* u § 24. kaže kako se duhovnici koji su primili više redove, ne mogu ženiti. Nastavlja kako se ni redovnici koji su položili svečane zavjete ne mogu ženiti. Također, prosti zavjeti položeni u jezuitskoj družbi poslije dvogodišnjeg novicijata, čine sklopljeni brak nevaljanim.⁴¹

Razlika bogoštovlja (*impedimentum disparitatis cultus*) kao ženidbena zapreka odnosi se na nemogućnost sklapanja valjanoga braka između kršćana i osoba koje nisu kršćanske vjeroispovijesti (§ 64. *OGZ*-a). Nekršćanima su se, osim pripadnika nekršćanskih vjeroispovijesti (npr. židovi, muslimani), smatrale i one osobe koje pripadaju nekoj zakonom

³⁸ Derenčin, *Tumač k obćemu*, 307-314; Rušnov, *Tumač obćemu*, 171-173.

³⁹ Belaj, *Katoličko crkveno pravo*, 441.

⁴⁰ *Ibid.*

⁴¹ Belaj, *Katoličko crkveno pravo*, 450-542; Rušnov, *Tumač obćemu*, 173-176; Čepulić, *Sistem privatnog prava*, 536.

nepriznatoj vjeroispovijesti (npr. pripadnici vjerskih sljedbi nazarena i baptista), ali i ateisti. Pritom treba napomenuti kako je hrvatski *Zakon o vjeroispovjednim odnosima* od 17. siječnja 1906. isključio mogućnost ateizma pa je svaki građanin morao pripadati jednoj od zakonom priznatih vjeroispovijesti.⁴² Što se tiče katoličkog bračnog prava, razlika vjere kao ženidbena zapreka uvedena je općim crkvenim običajem koji je potom postao zakon. Ovu ženidbenu zapreku može oprostiti samo papa.⁴³

Preljub (*adulterium*) kao ženidbena zapreka jest svjesna povreda bračne vjernosti time što jedan bračni drug izvrši spolni odnos sa osobom različitom od svoga bračnog druga. Preljub čini zapreku za valjani brak između preljubnika. Da bi preljub imao učinak ženidbene zapreke među preljubicima, preljub je morao biti dokazan pred kaznenim ili građanskim sudom prije nego se sklopi brak. Dakle, nije dovoljno izvansudsko priznanje preljuba, dokazi pisma ili privatne isprave, pismena ili usmena očitovanja svjedoka. Dokazom preljuba mogla je biti samo sudska odluka: kaznenog suda o prekršaju preljuba (§§ 502-503. KZ-a 1852), odnosno, građanskog suda ako je preljub bio dokazan u parnici o rastavi od stola i postelje kod katolika te u parnici o raspustu braka kod nekatolika i židova; u parnici glede očinstva djeteta i sl. Katoličko bračno pravo smatra preljub ženidbenom zaprekom samo onda ako su si preljubnici slobodno i ozbiljno uzajamno obećali da će sklopiti brak ili ako su odlučili faktično sklopiti brak, kao i ako je jedan od njih u namjeri sklapanja braka, sa uspjehom radio o glavi onome bračnom drugu čije je pravo preljubom povrijeđeno. *Naputak* u § 36. propisuje sljedeće: „Dvie osobe, koje su se među sobom oskvrnule preljubočinom, ne smiju jedna s drugom sklopiti ženidbe, ako su si za života drugoga ženitbenoga druga obećale, da će se uzeti, ili što više, ako su se usudile, tvorno među sobom sklopiti ženitbu, ili ako je ma i jedna samo stranka, da se s drugom strankom oženi ili da za nju počini može, s uspjehom radila o životu onomu ženitbenom drugu, kojega je pravo preljubočinom povriedila.“ Kanonsko pravo ne traži da je preljub dokazan prije sklopljenoga braka. Preljub koji nije počinjen po gore izloženim okolnostima ne čini ženidbenu zapreku koja dovodi do nevaljanosti braka, već samo ženidbenu zabranu koja za prekršitelje povlači određene sankcije i posljedice.⁴⁴

Ubojstvo supružnika ili „krvništvo muža i žene“ (*impedimentum criminis, conjugicidium*) čini ženidbenu zapreku između dvije osobe koje se dogovore, i bez prethodno počinjenog

⁴² Rušnov, *Tumač obćemu*, 176-177; Čepulić, *Sistem privatnog prava*, 536; Dalibor Čepulo, *Prava građana i moderne institucije. Europska i hrvatska pravna tradicija* (Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2003), 176-177, 179.

⁴³ Belaj, *Katoličko crkveno pravo*, 452-454.

⁴⁴ Rušnov, *Tumač obćemu*, 180-183; Belaj, *Katoličko crkveno pravo*, 454-458; Čepulić, *Sistem privatnog prava*, 536.

preljuba, da će se vjenčati pa je za postizanje ovoga cilja jedna od njih pokušala usmrtniti ili usmrtila bračnoga druga koji je stajao na putu njihovom braku (§ 68. *OGZ-a*). Ova ženidbena zapreka je uvedena zbog ćudorednih razloga i zbog javne sigurnosti. Da bi ona postojala potrebno je: a) da su si dvije osobe, od kojih je barem jedna već bila u braku, obećale da će se vjenčati nakon smrti drugoga bračnog druga; b) da su obje ili jedna od njih sa znanjem i voljom drugoga, ili bez toga, „radile o glavi“ supruga, bilo neposredno same ili preko naručenih osoba; c) da su radile o životu supruga u namjeri da sklope brak nakon prestanka postojećeg braka zbog smrti supruga. Pritom nije nužno da je umorstvo izvršeno, dovoljno je „raditi o glavi“ pa će u obzir doći i pokušaj umorstva kao i svako djelo iz kojega je vidljiva namjera usmrćenja supruga. Prema katoličkom bračnom pravu za ženidbenu zapreku umorstva bračnog druga zahtijeva se da je umorstvo doista izvršeno jer sam pokušaj ne čini zapreku te da su obje osobe, koje žele stupiti u brak, kod umorstva sudjelovale bilo kao neposredni počinitelji ili pak kao sudionici (poticatelji i pomagači). Umorstvo bračnog druga onemogućava brak među krivim suprugom i osobom koja je sudjelovala kod toga zločina ako je samo i jedna strana počinila to djelo u namjeri da se može oženiti s drugom stranom (§ 37. *Naputka*).⁴⁵

Upletenost u rastavu kao ženidbena zapreka regulirana je §. 119. *OGZ-a* i nije poznata katoličkom bračnom pravu jer prema njemu brak, u pravilu, prestaje smrću jednoga od bračnih drugova. Ova ženidbena zapreka postoji između rastavljenog bračnog druga i treće osobe za koju se tijekom postupka rastave dokazalo da je doprinijela rastavi braka preljubom, draženjem (nećudorednim ponašanjem) ili nekim drugi načinom koji zaslužuje kaznu. Doprinos treće osobe u rastavi braka mora biti dokazan, djelovanje može biti i na razini pokušaja da se smatra zaprekom te opisano djelovanje trećega mora biti takvog stupnja da bi počinitelj mogao snositi pravne sankcije za svoje postupke.⁴⁶

Kaznena osuda kao ženidbena zapreka predviđena je u § 61. *OGZ-a*. Zločinac koji je bio osuđen na najtežu ili tešku tamnicu ne može od trenutka pravomoćnosti presude i za vrijeme trajanja kazne sklopiti valjani brak. Ova je odredba u Hrvatskoj i Slavoniji stavljena izvan snage *Zakonom o posljedicama kaznenih osuda i kazni* od 10. lipnja 1890. Nakon njezina ukinuća, osuđenik na tešku tamnicu mogao se valjano oženiti i tijekom trajanja kazne. Katoličko bračno pravo ne poznaje ovu ženidbenu zapreku pa je stoga brak koji je zločinac, ujedno i katolik

⁴⁵ Derenčin, *Tumač k občemu*, 341-344; Rušnov, *Tumač občemu*, 183-184; Belaj, *Katoličko crkveno pravo*, 456; Ćepulić, *Sistem privatnog prava*, 536.

⁴⁶ Derenčin, *Tumač k občemu*, 470-471; Rušnov, *Tumač občemu*, 266-267; Ćepulić, *Sistem privatnog prava*, 536.

osuđen na tešku tamnicu, sklopio nakon pravomoćne kaznene presude i dok traje njegova kazna u Hrvatskoj i Slavoniji bio valjan.⁴⁷

2.5. ŽENIDBENE ZABRANE

Od prethodno izloženih ženidbenih zapreka treba razlikovati ženidbene zabrane. Ženidbene zabrane su određene okolnosti uslijed kojih je sklopljena ženidba valjana, ali je zabranjena pa je zbog toga kažnjiva glede bračnih drugova i službenika koji je obavio vjenčanje. Ženidbene zabrane dijele se u dvije skupine. Prva skupina je tzv. profilaktičkog karaktera, tj. imaju ulogu prevencije sklapanja protupravnih brakova, a u drugu spadaju sve ostale zabrane.

Glavni dio ženidbenih zabrana reguliran je § 78. *OGZ-a*. Duhovnik ne smije pod prijetnjom kazne vjenčati zaručnike dok se ne uvjeri da je ispunjeno sve što je zakonodavac propisao za valjano i redovito (dopušteno) sklapanje braka. U skupinu preventivnih ženidbenih zabrana spada zabrana sklapanja braka osobama koje nisu donijele pismenu svjedodžbu da je napovijed uredno obavljena, tj. sve dok ženidba propisanim načinom ne bude naviještena u nadležnoj župnoj zajednici ili od navještaja ne bude dan oprost na način koji normira katoličko bračno pravo. Ovu ženidbenu zabranu regulira i §. 65. *Naputka*: „Dok se navješćivanje valjano ne obavi, ne može se ženidba dopuštenim načinom sklopiti.“⁴⁸ Svrha napovijedi bila je sprječavanje nevaljane i nedopuštene ženidbe. Potom, ako nije očita punoljetnost zaručnika, a ne mogu ju dokazati krsnim listom (kod židova i muslimana rodnim listom) ili pismenim svjedočanstvom (npr. skrbnika) da su punoljetni. Nadalje, zabranjeno je sklopiti ženidbu maloljetnicima i punoljetnicima ograničene poslovne sposobnosti bez pristanka zakonitog oca ili zakonskog zastupnika (§ 49.), nezakonitim maloljetnicima bez pristanka skrbnika i sudske vlasti (§ 50.), stranim maloljetnicima bez odluke zakonskoga zastupnika koji će mu biti postavljen po odluci suda (§ 51.), maloljetnicima ili osobama pod skrbništvom, kojima je bilo uskraćeno dopuštenje za sklapanje braka od strane zakonitoga oca ili skrbnika, bez sudske dozvole (§ 52.) te vojnim osobama bez pismenog dopuštenja njihove vojne jedinice (§ 54.). Bilo je zabranjeno vjenčati osobe kod kojih se pojavila sumnja da postoji ženidbena zapreka kao i osobe koje namjeravaju sklopiti brak po punomoćniku ako punomoćnik ne pokaže urednu punomoć i dozvolu nadležnog tijela. Zabranjeno je vjenčanje u slučaju ponovnog braka dok se ne dokaže da je prvi brak prestao (npr. smrću) ili da je rastavljen (§ 62. st. 2. povezano s § 120. *OGZ-a*). Zabranjeno je vjenčati strance dok ne donesu potvrdu svoje države da su sposobni

⁴⁷ Derenčin, *Tumač k obćemu*, 302-307; Rušnov, *Tumač obćemu*, 170-171; Ćepulić, *Sistem privatnog prava*, 536.

⁴⁸ Belaj, *Katoličko crkveno pravo*, 375.

sklopiti ženidbu. Propisu izloženog § 78. OGZ-a odgovaraju §§ 70.-71. *Naputka* i § 21. *Zakona o brakovima katolika* iz 1856. Prema katoličkom bračnom pravu svećenik će s jednakom pažnjom prije vjenčanja ispitati postoji li kakva crkvena zapreka ili državna zabrana namjeravanoj ženidbi. Pored toga, Katolička crkva propisuje da se župnik prije vjenčanja treba ispitivanjem zaručnika uvjeriti da poznaju temelje kršćanske vjere.⁴⁹

U drugu skupinu ženidbenih zabrana koje nisu preventivne prirode spada zabrana sklapanja ženidbe osobama određenih zanimanja, kao što su činovnici i vojnici, sve dok ne dođu do određenog stupnja i dohotka u svojoj službi. Ova zabrana proteže se i na osobe koje nisu uredile svoje osobno pitanje vojne obveze. Postojala je i zabrana prerane ponovne udaje žene, nakon što je prvi brak bio proglašen ništavim ili rastavljenim, ili je prestao smrću bračnoga druga (§§ 120.-121. *OGZ-a*). Cilj ove ženidbene zabrane bio je sačuvati prava zakonitog djeteta otklanjanjem neizvjesnosti o pitanju očinstva. Tu je moguće razlikovati tri situacije: a) ako je žena trudna, ne može se drugi puta udati sve dok ne rodi, a ovdje ne postoji mogućnost oprosta; b) ako postoji sumnja na trudnoću, ne smije udati sve dok ne prođe šest mjeseci od prestanka njezinog prvoga braka; c) ako nije vjerojatno da je trudna pa to potvrde i vještaci, mogla je dobiti dozvolu da se uda nakon tri mjeseca od prestanka prvoga braka. Dozvolu je u glavnom gradu izdavala zemaljska vlada, a u drugim mjestima kotarska tijela. Ako bi usprkos navedenoj ženidbenoj zabrani došlo do prerane udaje žene, tako sklopljeni brak bio je valjan, ali je žena gubila sva imovinska prava proizašla iz prvoga braka. Muž s kojim je tako bio sklopljen drugi brak gubi pravo pobijati valjanost braka ako nakon vjenčanja otkrio da je žena trudna s drugim, sukladno § 58. *OGZ-a*.⁵⁰

Za katolike u Hrvatskoj i Slavoniji nisu vrijedile prethodno odredbe §§ 120.-121. *OGZ-a* jer je žena mogla sklopiti drugi brak samo kao udovica ili proglašenjem prvoga braka nevaljanim. Stoga ove odredbe zamjenjuju §§ 76. i 77. *Zakona o brakovima katolika* iz 1856.⁵¹

2.6. FORME SKLAPANJA BRAKA

Sklapanje braka predviđeno je u svečanoj formi iz čega se može zaključiti kako se radi o formalnom pravnom poslu. Forma sklapanja braka mogla je biti crkvena ili civilna ovisno o tome sklapa li se brak pred crkvenim ili civilnim tijelima.

⁴⁹ Derenčin, *Tumač k obćemu*, 377-379; Rušnov, *Tumač obćemu*, 198-201; Čepulić, *Sistem privatnog prava*, 543-544.

⁵⁰ Derenčin, *Tumač k obćemu*, 471-478; Rušnov, *Tumač obćemu*, 172, 191, 198, 267-272; Belaj, *Katoličko crkveno pravo*, 374, 458, 487, 500; Čepulić, *Sistem privatnog prava*, 544.

⁵¹ Rušnov, *Tumač obćemu*, 271-272.

OGZ je u drugom poglavlju kao pravilnu formu sklapanja braka usvojio vjenčanje pred crkvenim tijelima. Crkvena forma sklapanja braka sastojala se od napovijedi (navještenja) braka i očitovanja volje (§ 69.) što su ujedno bile dvije nužne pretpostavke za valjanost braka. *Naputak* u § 39. kaže kako zaručnike treba navijestiti njihov vlastiti župnik kako bi se spriječilo sklapanje nevaljanih i nedozvoljenih ženidbi. Navješćivanje obavlja župnik na području boravišta zaručnika tijekom tri nedjelje, a ako se ženidba ne sklopi šest mjeseci nakon navještaja, isti se morao ponoviti. Prema § 74. *OGZ*-a za valjanost braka bila je dovoljna i jedna napovijed u kojoj su označena imena zaručnika i brak koji namjeravaju sklopiti. No propust preostalih dviju napovijedi se kažnjavao. Oprost od napovijedi činila ju je nepotrebnom pa je u tom slučaju brak bez ijedne napovijedi bio valjan (§§ 70.-74. *OGZ*-a). Svečano očitovanje privole na brak vjernici su davali pred „urednim duhovnim pastikom“ (župnikom kod katolika, parohom kod pravoslavaca, pastora kod protestanata, rabina kod židova) ili njegovim zamjenikom te dvojicom svjedoka. „Uredni“ dušobrižnik je onaj vjerski službenik priznate vjeroispovijesti koji u mjestu prebivališta ili boravišta jednoga od zaručnika obnašao vjerske poslove. Stoga, valjanu ženidbu nije bilo moguće sklopiti pred bilo kojim vjerskim službenikom, već samo pred „urednim“. Vjerski službenik je trebao u ime države kao službena osoba ovjeriti kao solemnitetni svjedok dotičnu ženidbu. Brak se mogao sklopiti i po zastupniku. U punomoći je morala biti točno naznačena osoba s kojom se sklapa, a na strani opunomoćitelja je morala postojati volja sklopiti brak i u trenutku kada je zastupnik u njegovo ime davao očitovanje (§§ 75.-77. *OGZ*-a). Brak se bilježio u matici vjenčanih.⁵²

Što se tiče civilne forme sklapanja braka, ona je u Hrvatskoj i Slavoniji bila moguća među muslimanima. Ono je bilo regulirano *Zakonom o priznanju islamske vjeroispovijesti* od 27. travnja 1916. i provedbenom naredbom uz taj zakon od 3. svibnja 1916. Sklapanje braka započinjalo je pismenim podneskom ili izjavom na zapisnik kod nadležnog prvostupanjskog upravnog tijela bilo kojega od zaručnika. Potom je nadležno upravno tijelo obavljalo napovijed objavom na oglasnoj ploči i preko podređenog općinskog poglavarstva na čijem su području zaručnici imali prebivalište. Oglas o napovijedi je u pravilu bio izložen 14 dana. Nakon obavljene napovijedi ili njezina oprosta zbog vrlo važnih razloga brak se sklapao pred predstavnikom prvostupanjskog upravnog tijela nadležnog za jednoga od zaručnika ili njegovim zamjenikom uz nazočnost dvojice svjedoka i zaprisegnutoga zapisničara.⁵³

⁵² Rušnov, *Tumač obćemu*, 184-191; Ćepulić, *Sistem privatnog prava*, 537-538.

⁵³ Ćepulić, *Sistem privatnog prava*, 538-539.

2.7. OSOBNI UČINCI BRAKA

Sklapanjem braka bračni drugovi imaju jednaku obvezu izvršavati bračne dužnosti u vidu spolnih odnosa, obvezni su na vjernost i na uzajamno pristojno ponašanje (§ 90. *OGZ-a*). Izvršavanje bračne dužnosti mora biti takvo da dolikuje ljudskom dostojanstvu i da ne osujeti rađanje djece. Ono može biti uskraćeno iz opravdanih razloga poput teške bolesti drugog bračnog druga ili opasnosti za život ploda. Bračni drugovi su dužni međusobno si pomagati i živjeti u nerazlučivoj zajednici (§ 44. *OGZ-a*). To znači da su dužni zajedno stanovati i voditi zajedničko kućanstvo. Ako jedan bračni drug prekine bez razloga tu zajednicu, drugi bračni drug može zahtijevati ponovnu uspostavu zajednice ili rastavu braka.

Muž se smatrao glavom obitelji te je morao skrbiti za obitelj, ali je imao i vlast nad njom (§§ 91.-92. *OGZ-a*). Žena je također bila podvrgnuta muževoj vlasti, što se ogledalo u sljedećem: a) muž je određivao zajedničko prebivalište pa je žena bila dužna slijediti muža; b) muž je upravljao zajedničkim stvarima i kućanstvom pa je žena bila dužna slušati njegove osnovane naredbe, no nipošto nije imao pravo kažnjavati ženu; c) muž je dužan pružiti zaštitu ženi, zastupati je na sudu i izvan suda. Što se tiče javnopravnih učinaka braka, žena je ulazila u muževu obitelj, primala je njegovo prezime i pripadnost staležu, kao i zavičajnost.⁵⁴

2.8. IMOVINSKO BRAČNO PRAVO

Obitelj se smatrala gospodarskom zajednicom te se pravno nije pravila razlika između pripadnosti imovine jednom ili drugom članu obitelji. Do problema je dolazilo u slučaju ovrhe, rastave ili razvoda braka. Ugovorno uređivanje imovinskih odnosa proizašlih iz sklopljenog braka bila je iznimka pa su ondašnja građanska zakonodavstva predviđjela tri moguća sustava rješavanja imovinskih pitanja među supružnicima.

Prvi sustav je bio *razlučenje imovine* (tzv. *dotalni sustav*), tj. svaki od bračnih drugova imao je slobodu raspolaganja vlastitom imovinom. Brak u ovom sustavu ne utječe na njihove imovinske odnose. Da bi muž mogao steći prava na ženinu imovinu, ona mu mora dati tu imovinu kao miraz i time on stječe pravo da tu imovinu uživa.

Drugi sustav bila je *upravna zajednica* u kojoj je muž bio ovlašten upravljati ženinom imovinom, ali pravo vlasništva ne prelazi na njega. Imovina ostaje nepromijenjena jer je žena i dalje bila vlasnica svoje imovine na čije je upravljanje ovlašten muž.

⁵⁴ Rušnov, *Tumač obćemu*, 143, 218-221; Ćepulić, *Sistem privatnog prava*, 545.

Treći sustav je *zajednica dobara* po kojoj je sva imovina bračnih drugova zajednička. Sukladno sustavu potpune zajednice, sva imovina muža i žene pravno čini jednu cjelinu. Oboje su ovlašteni sporazumno upravljati tom imovinskom cjelinom. U slučaju prestanka braka, sva ova imovina ostaje jednoj strani ili se dijeli po kvotama bez obzira na dijelove, od kojih je svojevremeno zajednica bila sastavljena (npr. podjela između preživjelog bračnog druga i djece). Sustav pratikularne zajednice mogao je imati različit opseg pa je tako mogao obuhvaćati samo bračnu stečevinu, ali ne i ono što su bračni drugovi unijeli u trenutku sklapanja braka, ili obuhvaća samo tzv. privredu (imovinu stečenu radom, ali ne i nasljeđivanjem) ili konačno samo zajedničku pokretnu imovinu (tzv. mobiliarna zajednica).

OGZ je prihvatio modificirani dotalni sustav prema kojemu svaki od bračnih drugova ostaje vlasnikom svoje imovine i ne stječe nikakva prava na imovini drugoga. No, muž je do ženinog opoziva imao pravo upravljanja i uživanja ženinom imovinom, iako to žena nije ugovorila. Bračno imovinsko pravo je normirano u obveznom pravu pod naslovom „o ugovorih ženitbenih“ u poglavlju 28. (§§ 1217.-1266.).⁵⁵

2.9. PRESTANAK BRAKA

Dva su glavna načina prestanka braka, a to je smrt jednog od supružnika i rastava braka. U skladu s naukom Katoličke crkve, s obzirom da se radi o sakramentu ženidbe, brak katolika po kanonskom pravu može prestati smrću jednog od bračnih drugova. Ovo pravilo regulira i OGZ u § 111.: „Savez tvrde ženitbe, koja je sklopljena medju osobami katoličanskimi, razkida se samo smrću muža i žene. Isto tako je nerazrješiv savez ženitbeni, ako je i samo jedna strana u vrijeme sklopljene ženitbe bila vjerozakona katoličanskog“.⁵⁶ Kanonsko pravo je dopuštalo iznimke od ovoga pravila o kojima će biti riječi u nastavku.⁵⁷

Prestanak braka smrću jednog od bračnih drugova je način prestanka svakog braka. U slučaju nestanka kojeg od bračnih drugova ili ako se već duže vrijeme ništa o njemu ne zna, postojala je mogućnost proglašenja bračnoga druga mrtvim sukladno §§ 112.-114. OGZ-a. Za katolike su vrijedili posebni propisi o svečanom proglašenju mrtvim sadržanim u *Zakonu o brakovima katolika* iz 1856. i *Naputku*.⁵⁸

Prestanak braka raspustom može uslijediti sporazumom bračnih drugova ili bez takvog sporazuma. U slučaju mješovitih brakova kod kojih su bračni drugovi bili različite

⁵⁵ Čepulić, *Sistem privatnog prava*, 552-553.

⁵⁶ Rušnov, *Tumač obćemu*, 254.

⁵⁷ Čepulić, *Sistem privatnog prava*, 548; Belaj, *Katoličko crkveno pravo*, 565-566.

⁵⁸ Rušnov, *Tumač obćemu*, 256; Čepulić, *Sistem privatnog prava*, 550.

vjeroispovijesti, kao i u slučaju promjene vjeroispovijesti nakon sklapanja braka, za raspust braka je mjerodavna ona vjeroispovijest kojoj su bračni drugovi pripadali u trenutku sklapanja braka, odnosno u trenutku kada se razvod traži. Stoga, posve je irelevantno kakve su vjere bili bračni drugovi između sklapanja braka i zahtijevanja razvoda. Ako je jedan od bračnih drugova bio katolik u trenutku sklapanja braka, tada je brak bio nerazrješiv. Ako su pak u trenutku sklapanja braka obje strane bile nekatolici, tada je za raspust braka mjerodavna vjeroispovijest bračnih drugova u trenutku traženja razvoda.

Sporazumni razvod braka mogu tražiti nekatolici koji nisu ni židovske vjeroispovijesti ako između njih postoji „nepredobljiva mržnja“ kako razlaže *OGZ* u §. 115. Zahtijevani stupanj krivnje mora biti dokazan da bi sudac mogao donijeti presudu kojom dopušta razvod čak i kad su se supružnici sporazumno donijeli odluku da se razvode. Takva presuda se donosi nakon što je više puta neuspješno pokušana rastava od stola i postelje te prema konkretnim okolnostima. Presuda je konstitutivne prirode te razvod braka proizvodi pravne učinke po pravomoćnosti izrečene presude.

Nesporazumni razvod braka može se provesti sukladno razlozima taksativno izloženima u § 115. *OGZ*-a. Ovaj se paragraf odnosio na osobe koje nisu ni židovske ni katoličke vjeroispovijesti pa se ovakav razvod mogao tražiti i protiv volje drugog bračnog druga. Nesporazumni razvod mogao se tražiti zbog preljuba te osuđenosti za zločin za koji je predviđeno minimalno pet godina tamnice ili smrt. Razlog za razvod je i neodazivanje javnom pozivu duže od godinu dana, tj. zbog nejavljanja drugom bračnom drugu nakon što ga je ostavio kroz godinu dana pa makar mu je boravište poznato i ne odazove se sudskom pozivu. Posljednji razlog zbog kojeg se može tražiti razvod je zbog pogibeljne zasljedbe životu i zdravlju.⁵⁹

Katoličko bračno pravo također predviđa iznimne situacije u kojima se ženidba katolika, osim prirodnom smrću, mogla razriješiti. To je slučaj obraćenja jednog od supružnika koji su kao nevjernici sklopili ženidbu, a drugi nakon obraćenja prvog ne želi živjeti s njim u skladu s katoličkim naukom. U tom slučaju obraćeni ima pravo sklopiti novu ženidbu te čim ju sklopi, razrješuje se ženidbeni vez sklopljen u nevjerstvu. Ovo rješenje je logično kako prvi ženidbeni vez nije bio sakramentalne prirode. Drugi slučaj razrješavanja je kod valjane, ali nekonzimirane ženidbe koja se pritom može razriješiti ako koji od supružnika položi svečane zavjete. Ta je odluka donesena na Tridentskom saboru. *Naputak* u §§ 201.- 204. razlaže situacije u kojima je osoba položila proste zavjete u jezuitskom redu poslije dvogodišnjeg novicijata te su ti zavjeti smatrani ženidbenom zaprekom. Ako su pak položeni poslije sklopljene ženidbe, oni razrješuju

⁵⁹ Rušnov, *Tumač obćemu*, 260; Ćepulić, *Sistem privatnog prava*, 550-551.

ženidbu koja je valjana, a nekonzumirana. Moguć je i papin oprost od valjane ženidbe koja je također nekonzumirana.⁶⁰

2.10. RASTAVA OD STOLA I POSTELJE

Rastava od stola i postelje (*separatio quoad thorum et mensam*) je specifičan institut kojim brak ne prestaje postojati, već sud dozvoljava supružnicima prekid faktične životne zajednice. Stoga ono nema posljedica sudske rastave braka. Samo je sud ovlašten dozvoliti ovu vrstu rastave u pravom, zakonskom smislu. Ako supružnici samovoljno prekinu životnu zajednicu, točnije, prestanu živjeti zajedno, bračna prava i dužnosti time ne prestaju. I dalje će postojati među njima ženidbena dužnost, pravo muža da zastupa ženu, dužnost materijalnog uzdržavanja žene itd. Rastavu od stola i postelje ovlašten je zahtijevati jedan ili oba supružnika sporazumno.

Sporazumna rastava od stola i postelje regulirana je §§ 103.-106. *OGZ*-a. Ako su bračni drugovi sporazumno zatražili rastavu od stola i postelje, sud ju mora dozvoliti bez upuštanja u ispitivanje razloga zbog kojih se rastava traži (§ 103.). Supružnici su se najprije morali javiti svojem nadležnom dušobrižniku s razlozima zbog koji se namjeravaju rastaviti, a on ih je tada morao opomenuti i podsjetiti na dana obećanja prilikom sklapanja braka i na štetne posljedice rastave. Nakon tri neuspjela pokušaja mirenja, dušobrižnik će izdati pismeno svjedočanstvo o bezuspješnom pokušaju pomirbe. Bračni drugovi će to svjedočanstvo podnijeti zajedno s molbom za rastavu nadležnom kotarskom sudu, na čijem je području muž imao prebivalište. Potom sud poziva supružnike da se sporazume o svojim budućim imovinsko-pravnim odnosima, posebice o uzdržavanju jer bez toga sporazuma sud ne može odobriti rastavu. Moguća je uskrata ove vrste rastave u slučaju da procijeni da djeci supružnika nije osigurana adekvatna skrb u slučaju rastave. Katolička crkva dopušta rastavu od stola i postelje ili doživotno ili samo na neizvjesno vrijeme, točnije, sve dok postoje razlozi zbog kojih je dopuštena.

Nesporazumna rastava od stola i postelje regulirana je §§ 107.-109. *OGZ*-a. Na ovu vrstu rastave ima pravo onaj bračni drug za kojeg je, kao nedužnog i zbog okolnosti u kojima se našao, predviđen ovaj institut. Razlozi zbog kojega nedužna strana ima pravo tražiti nesporazumnu rastavu su: preljub dokazan građanskom ili kaznenom presudom ili u parnici koja se vodi povodom rastave, zatim osuđenost za zločin, ostavljenost nedužne strane bez razloga te neuredan život supruga kojim je imetak ili dobar glas obitelji i supružnika izložen opasnosti. Drugi razlozi su dovođenje u opasnost po život nedužne strane, teška zlostavljanja

⁶⁰ Belaj, *Katoličko crkveno pravo*, 565-566.

čak i kad se ne radi o teškim tjelesnim ozljedama, psihička zlostavljanja, tjelesni nedostaci pa i opće bolesti.⁶¹

3. KAZNENOPRAVNA ZAŠTITA BRAKA

Institut braka jedan je od najvažnijih moralnih i socijalnih temelja u civiliziranim državama zbog čega je, kao što smo ranije izložili, čitav odjeljak građanskih zakona bio posvećen tom institutu, dok su posebni propisi kaznenih zakona kažnjavali njegove raznovrsne povrede (npr. bigamija, preljub i sl.). Prema kršćanskom shvaćanju, zbog religiozno-moralnih razloga brak se štiti u njegovoj monogamnoj formi pa tome bezuvjetno odgovaraju i kazneni propisi. Težište uređenja bračnog pitanja leži u građanskom pravu koje je to pitanje kategorički i jasno reguliralo. Propisi kaznenog prava ne smiju biti u suprotnosti s propisima građanskog prava i kažnjavati ono što je građanski zakon priznao kao pravo osobe ili pak ostaviti bez kažnjavanja povrede propisa koji su najbitniji za zaštitu braka.

U Hrvatskoj i Slavoniji u promatranom je razdoblju na snazi bio *Kazneni zakon o zločinima, prijestupima i prekršajima* uveden carskim patentom od 27. svibnja 1852. (u tekstu dalje: *KZ* 1852).⁶² U nastavku ćemo dati pregled odredbi *KZ*-a 1852 kojima je neposredno ili posredno zaštićeno pravno dobro bio institut braka.

3.1. ZLOČIN DVOŽENSTVA (BIGAMIJA)

Glava XXIV. *KZ*-a 1852 (§§ 206.-208.) posvećena je zločinu dvoženstva (bigamije). U §. 206. propisano je: „Kad se osoba oženjena ili udata oženi ili uda za osobu inu: tvori zločinstvo dvoženstva.“⁶³ Po §. 206. kažnjavalo se svako stupanje u novi brak dok postoji raniji brak, bez obzira na to, čini li to muška ili ženska osoba. Time su podjednako bili obuhvaćeni mnogoženstvo i mnogomuštvo pa je zakonodavac inkriminirao sve povrede načela monogamije. Isti zločin je činila i druga osoba koja, iako nije bila u braku, svjesno stupa u brak

⁶¹ Rušnov, *Tumač obćemu*, 238-242; Ćepulić, *Sistem privatnog prava*, 546-548; Belaj, *Katoličko crkveno pravo*, 567.

⁶² Ćepulo, Dalibor, *Hrvatska pravna povijest u europskom kontekstu. Od srednjeg vijeka do suvremenog doba* (Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2023): 158.

⁶³ Josip Šilović, ur., *Kazneni zakon o zločinstvih, prestupcih i prekršajih od 27. travnja 1852. sa zakoni od 17. svibnja 1875. o porabi tiska, o sastavljanju porotničkih imenika i kaznenom postupku u poslovih tiskovnih, preinačenimi zakonom od 14. svibnja god. 1907. o promjeni tiskovnih zakona i sa zakoni i naredbami koji se na nje odnose ter sa rještibami kr. stola sedmorice i vrhovnog suda u Beču*, 3. izdanje (Zagreb: Tisak i naklada knjižare L. Hartmana, 1908), 246-247.

s osobom za koju zna da je već oženjena ili udana (§. 207.). Kada KZ 1852 govori o „ženidbi“ (braku), uvijek se misli na formalno zakoniti brak, tj. brak koji je sklopljen prema odgovarajućim zakonskim propisima: vjenčanjem prema obredima vjeroispovijesti ako je to crkveni brak, odnosno, izvršenjem od strane nadležnog organa zakonom propisane procedure, ako je to priznati i dopušteni građanski brak.

Kažnjavanje djela protiv braka moralo je biti u skladu s propisima o braku u građanskim zakonima. Ako je građanski zakon priznavao samo crkveni brak, ne može se smatrati bigamijom stupanje u crkveni brak osoba koje su se već nalazile u građanskom braku, kao ni stupanje u građanski brak osoba koje su se već nalazile u crkvenom braku. U protivnom slučaju, kada je građanski zakon proglasio obveznu formu zakonitog braka samo građanski brak, crkveni obred vjenčanja ne stvara novi brak pa time ni bigamiju u slučaju postojanja ranijeg građanskog braka.

Kazna za dvoženstvo je bila tamnica od jedne do pet godina. Ako je počinitelj zatajio osobi s kojom je stupio u drugi brak svoje bračno stanje, izricala se teška tamnica (§ 208.). Zločin dvoženstva često se činio iz lakomislenosti ili uslijed posebnih okolnosti (npr. ako je raniji brak faktično prestao ili se zbog postojanja nekih smetnji ne može postići razvod tog braka). Sudskom praksom je ustanovljeno je kako kod zločina dvoženstva za prosudbu valjanosti braka nadležan isključivo duhovni sud. Pitanje valjanosti braka predstavljalo je prethodno pitanje pa je kazneni sud uvijek trebao pričekati odluku nadležnog duhovnog suda.⁶⁴

Kako se zločin dvoženstva smatra svršenim od trenutka stupanja u novi brak, ovo djelo stvara, dok novi brak traje, nezakonito stanje sadržano u zabranjenoj bračnoj vezi pa ga zakon smatra trajnim kaznenim djelom. Njegova zastara počinje teći tek od trenutka prestanka ranijeg braka.⁶⁵

Okrivljenik se može i onda osuditi zbog dvoženstva ako je drugi brak zbog propuštenog navještaja proglašen nevaljanim. Za postojanje zločina dvoženstva dovoljno je to da se brak sklopio na način da ga dotične osobe ne mogu na svoju ruku razriješiti, već im je za to potrebna odluka suda. Zločin bigamije po § 206. čini oženjena ili udana osoba koja s drugom osobom sklopi brak. Nije nužno da se kod sklapanja drugoga braka ispune sve zakonom propisane okolnosti, već je dosta, ako se brak tako sklopio, da ga dotične osobe ne mogu samostalno

⁶⁴ Dr. A. S., „Kod zločinstva bigamije za prosudjenje valjanosti ženitbe nadležan je jedino duhovni sud“, *Mjesečnik pravničkoga društva u Zagrebu* 19, br. 5 (1893): 239-241.

⁶⁵ „Ako za postupka zbog zločina dvoženstva okrivljenik pobija valjanost prve ženitbe na temelju čina satvarajućih osebnih naravi zapreku, a kakovu pače on nije vlastan da iznese, kazneni sudac nije dužan, da građanskog sudca presudu izazove. Zagoda zločinu dvoženstva ne može započeti dok dvostruka ženitbena sveza traje, naime dok se prva ženitba ili odnošaj, što ga dvoženstvo prouzručuje, nerazriješiti“, *Mjesečnik pravničkoga društva u Zagrebu* 9, br. 5 (1883): 384-386.

razriješiti, a za to im je potrebna sučeva odluka. U konkretnom slučaju taj je uvjet bio ispunjen, tj. sklapanje braka nije bilo naviješteno u suprugovoj župnoj crkvi što je predstavljalo manjkavost zbog koje dotične osobe nisu mogle brak samostalno razriješiti, već im je za to bila potrebna odluka nadležnog ženidbenog suda.⁶⁶

Za postojanje zločina dvoženstva nužno je da se poštuje zakonska forma i kod sklapanja drugoga braka. Stoga, ako je zaručnike židovske vjeroispovijesti vjenčala osoba koja je pripadnik njihove vjeroispovijesti, a nije rabin niti vjeroučitelj u kojoj od židovskih općina, takvim vjenčanjem nije sklopljen brak.⁶⁷

Na kraju ćemo detaljnije izložiti jedan zanimljivi slučaj iz sudske prakse.⁶⁸ Radi se o slučaju o Ivanu K. koji je bio rodom iz Gradišta, a po zanimanju je bio trgovac iz Sikirevaca. Oženio je katolkinju Adelu K. te se i sam smatrao katolikom usprkos činjenici da je 1876. zatražio privremenu rastavu od stola i postelje kod duhovnog stola đakovačke biskupije. Nakon toga, iste je godine s katolkinjom Marom Nj. iz Bošnjaka otišao u Kološvar gdje su se oboje obratili na unitarsku vjeroispovijest te su stupili u građanski brak u kološvarskoj gradskoj općini. Nakon toga je unitarski duhovni stol dozvolio rastavu braka Ivana K. s prvom ženom Adelom K. presudom od 13. rujna 1879. br. 51. Kako je Ivan K. ishodio rastavu svojeg prvog braka, on i Mara Nj. su se vjenčali po unitarskom obredu te su se kasnije preselili u Sikirevce. Đakovački duhovni stol prijavio je spomenuti slučaj kraljevskom sudbenom stolu u Vinkovcima koji je posljedično donio tužbovnu presudu od 21. ožujka br. 627., u kojoj je ključna činjenica da je Ivan K., tada već okrivljenik, priznao čin i predao sudu dokaz dotične isprave kojima je dokazivao svoju legalnu rastavu od svoje prve žene Adele K. te ostale dokumente koji potvrđuju njegovu novu ženidbu s Marijom Nj.

Nakon izloženog činjeničnog stanja, valja razložiti pravne odredbe tadašnjeg vremena koje su bile relevantne za prosuđivanje ovog slučaja. Odredbe *OGZ*-a koje su se odnosile na ženidbe između katolika upućivale su na to da brak može prestati samo smrću. Na ovaj slučaj odnosile su se i odredbe *Zakona o braku katolika* iz 1856. kojima se ozakonila nedopustivost razrješenja braka među katolicima i u slučaju kada su promijenili vjeroispovijest. Konačno, dopisom

⁶⁶ „Okrivljenik se i onda može odsuditi sbog bigamije, ako je drugi brak radi propuštena navještenja proglašen nevaljanim“, *Mjesečnik pravničkoga društva u Zagrebu* 8, br. 7, Razdiel B (1882): 457-458.

⁶⁷ „Za zločinstvo dvoženstva iziskuje se, da se obdržava zakonska forma i kod sklapanja druge ženidbe. Ako izraelitičke zaručnike vjenča čovjek pripadnik njihove vjeroispovijesti, koji nije rabin niti vjeroučitelj u kojoj općini, takovim vjenčanjem nesklapa se brak“, *Mjesečnik pravničkoga društva u Zagrebu* 13, br. 9 (1887): 465-466.

⁶⁸ „Zločinstvo dvoženstva. § 206. kz. Oženjeni, privremeno od stola i postelje rastavljeni katolik, pripadnik Hrvatske, prelazi u Ugarskoj na unitarsku vjeru i vjenča se ondje sa djevojkom katolkinjom iz Hrvatske, prešavšom takodjer na unitarsku vjeru. (Prinos k nauci o bludnji u činu na § 2. sl. e k. z.)“, *Mjesečnik pravničkoga društva u Zagrebu* 16, br. 2 (1890): 99-103.

ministarstva od 14. srpnja 1854. br. 193. spomenuta odredba *OGZ*-a dodatno se učvršćuje time što je zabranila razrješenje braka u slučaju da su katolički supružnici koji su sklopili ženidbu promijenili vjeroispovijest. Kako je okrivljenik u ovom slučaju priznao djelo koje mu se pripisuje te je čin potkrijepio dokazima, postoji objektivni i subjektivni element zločina. Inicijalno je odlučeno da se radi o kaznenom djelu bigamije jer se iz prethodno izloženog činjeničnog opisa slučaja vidi kako je okrivljenik sklopio drugu ženidbu zaobilazeći odredbe *OGZ*-a. Krajiški odsjek banskog stola je rješenjem 15. travnja 1881. godine br. 2243. odlučio drugačije usvojivši žalbu okrivljenika te je obustavio svaku daljnju istragu u povodu ovog slučaja. Takva odluka je bila utemeljena na odluci biskupskog duhovnog stola u Đakovu koji je utvrdio da je ženidba Ivana K. i Adele K. valjana i kako je dozvoljena rastava od stola i postelje između supružnika za neizvjesno vrijeme dok Adela K. ne ozdravi, a svaka daljnja istraga nije potrebna, već samo ona kaznene prirode. Nakon provedene istrage, protiv Ivana K. obustavljeno je 16. listopada 1872. godine svako daljnje postupanja povodom zločina dvoženstva. Ova odluka je bila uobičajena u tadašnjoj praksi iako je iz više razloga bila nelogična. Prvenstveno, nelogična je odluka suda o obustavi svake daljnje istrage vezano za zločin dvoženstva da se supružnici nisu trajno preselili u Kološvar i prešli na drugu vjeroispovijest, već su se tamo samo vjenčali i potom se vratili u Sikirevce. Sličnu odluku donijelo je i bečko vrhovno sudište 12. travnja 1880. br. 977. kad je reklo kako ne može presuditi povodom dvoženstva jer nije ovlašten odlučiti koja je od dviju ženidbi valjana. Točnije, prva ženidba mora biti valjana da bi se zločin bigamije mogao utvrditi, a pritom se radi o građanskopravnom pitanju o kojem kazneni sudac nije ovlašten odlučivati.

3.2. PREKRŠAJI PROTIV BRAKA

U drugom dijelu *KZ*-a 1852, koji normira prijestupe i prekršaje, u grupi prekršaja protiv javnoga ćudoređa nalazimo sljedeće prekršaje čije je zaštićeno pravno dobro brak: preljub (tzv. brakolomstvo, §§ 502.-503.), osramoćenje obećanjem ženidbe (§ 506.), protuzakonita ženidba, učinjena bez oprosta (§ 507.) te kazna za roditelje koji prisiljavaju svoju djecu na ženidbu, koja je po zakonu ništava (§ 508.). U nastavku slijedi prikaz navedenih prekršaja.

Oženjena ili udana osoba koja počini preljub, kao i ona neoženjena ili neudana osoba s kojom je preljub bio počinjen, kriva je za prekršaj i ima se kazniti zatvorom od jednoga do šest mjeseci. Ako je zbog preljuba nastala dvojba oko zakonitosti nerođenog djeteta, ženska osoba se tada trebala strože kazniti. *Ratio* kažnjavanja za preljub bila je zaštita interesa povrijeđenog bračnog druga, ali i zaštita instituta braka. Za postojanje preljuba potrebno je narušavanje

bračne vjernosti, tj. izvršenje spolnog akta sa osobom, s kojom počinitelj prekršaja nije u braku. Postupak kod preljuba pokretao se isključivo temeljem privatne tužbe povrijeđenog bračnog druga. Ako je pak povrijeđena strana izrijeком oprostila preljub ili je protekao rok od šest tjedana od saznanja za preljub, a ona nije podignula tužbu, više nije bilo moguće zahtijevati kažnjavanje preljuba. Također, zakonodavac je prepustio povrijeđenom bračnom drugu da slobodno odluči hoće li tužiti i osobu s kojom je preljub bio počinjen ili ne.⁶⁹

Daljnji prekršaj protiv braka bilo je osramoćenje obećanjem ženidbe (§ 506.). Počinitelji ovoga prekršaja su bili isključivo muškarci koji zavedu i osramote žensku osobu, obećanjem ženidbe i neispunjavanjem obećanog. Propisana kazna bila je strogi zatvor u trajanju od jednog do tri mjeseca. Osramoćena ženska osoba je također imala pravo zahtijevati naknadu štete. Za postojanje ovoga prekršaja nije bilo dovoljno zavođenje i osramoćenje ženske osobe koji su se zbili uz obećanje ženidbe; bilo je potrebno još utvrditi da je krivac bez razloga odbio ispuniti svoje obećanje.⁷⁰

Prekršajem se smatrala i ženidba učinjena bez oprosta (§ 507.). Radilo se o sklapanju ženidbe iako je jedna strana znala da na njezinoj strani postoje ženidbene zapreke zbog kojih po domaćem građanskom pravu sklapanje ženidbe ne bi bilo dopušteno te ih je prešutjela. Također je u prekršaju onaj koji u stranoj zemlji sklopi ženidbu za koju zna da po domaćem pravu ne bi mogla biti sklopljena. Ovaj prekršaj se kažnjavao strogim zatvorom od tri do šest mjeseci, a poticatelj sklapanja takve ženidbe kažnjavao se i strože. Strože su se kažnjavali oni koji su i suprotnoj strani prešutjeli svoje ženidbene zapreke.⁷¹

Roditelji koji su svoju djecu prisiljavali na protuzakonitu ženidbu činili bi prekršaj (§ 508.). Za osobe koje su svoju roditeljsku vlast zloupotrebljavali prisiljavajući svoju djecu na zakonski ništavu ženidbu imali su biti kažnjeni.⁷²

⁶⁹ Šilović, ur., *Kazneni zakon*, 416-417.

⁷⁰ *Ibid.*, 418.

⁷¹ *Ibid.*, 418.-419.

⁷² *Ibid.*, 419.

4. ZAKLJUČAK

Iz svega izloženog može se zaključiti kako je pitanje braka, tj. ženidbe oduvijek bilo važno i nimalo jednostavno pravno pitanje. Obitelj je temelj i budućnost svakog društva i regulacija pravnih odnosa koji proizlaze iz ženidbe i braka kao temelja obitelji u pravnom smislu uvijek mora biti u fokusu zajednice. Mnogi su izvori bračnog prava bili relevantni u to doba, ali na području sjeverozapadne Hrvatske i Slavonije vrijedilo je kanonsko pravo s institucijom konfesionalnog braka koje je svoj pravni temelj nalazilo u Konkordata sa Svetom Stolicom (1855.) i posebnog *Zakona za ženidbe katolika u carevini austrijskoj i Naputka za duhovne stolove u cesarevini austrijskoj glede stvari ženidbenih* (1856.). Pojam ženidbe nije bio identičan u građanskom i kanonskom pravu pa je isti institut bio dvojno pravno uređen ovisno sklapaju li brak katolici ili ne. Ženidba po kanonskom pravu imala je sakramentalnu dimenziju, a za katolike koji su sklapali ženidbu bilo je obvezno sklapanje ženidbe sukladno kanonskom pravu. Već su i same zaruke kao poseban oblik obećanja sklapanja ženidbe proizvodile pravne učinke. Najviše se radilo o obvezi sklapanja ženidbe u dogovorenom ili razumnom roku te o obvezi vjernosti čije kršenje se nije smjelo zatajiti. Zaruke nije mogao sklopiti bilo tko, već samo one osobe koje su bile sposobne sklopiti i valjanu ženidbu. Da bi se ženidba smatrala valjanom, na strani osoba koje ju sklapaju nije smjelo biti ženidbenih zapreka. Katolička crkva se uvijek čvrsto držala nerazrješivosti braka sve do smrti kojega od supružnika što je proizlazilo iz same naravi ženidbe kao i zbog njezine sakramentalne dimenzije. Jedina iznimka bila je rastava od stola i postelje kojom bi se samo faktično prekidala životna zajednica supružnika, ali im je bilo onemogućeno sklapanje novog braka. Naravno da su primjeri iz prakse govorili kako je bilo mnogo iznimaka od tog strogog pravila te, kao što je bilo izloženo u dijelu o kaznenopravnoj zaštiti braka, moguće je bilo proći nekažnjeno usprkos počinjenju zločina dvoženstva. Ženidbene zapreke ne smije se poistovjećivati sa ženidbenim zabranama uslijed kojih ženidba ne bi bila dopuštena. *OGZ* je zabranjivao samovoljnu rastavu ili ukinuće braka čak i kad su supružnici jednoglasno donijeli takvu odluku. Samo je nadležna oblast mogla razvrgnuti brak. Budući da je brak bio jedan od najvažnijih moralnih i socijalnih temelja u civiliziranim državama, posebni propisi kaznenih zakona kažnjavali su njegove raznovrsne povrede. Posebice se štitilo kršćansko načelo monogamije kažnjavanjem bigamije kao zločina, dok se poštivanje državnih i crkvenih zabrana glede sklapanja braka nastojalo osigurati prijetnjom prekršajnog kažnjavanja.

LITERATURA:

Belaj, Ferdinando. *Katoličko crkveno pravo*, 2. izdanje. Zagreb: Tisak i naklada knjižare L. Hartmana (Stj. Kugli), 1901.

Čepulo, Dalibor. *Hrvatska pravna povijest u europskom kontekstu. Od srednjeg vijeka do suvremenog doba*, Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2023.

Čepulo, Dalibor. *Prava građana i moderne institucije. Europska i hrvatska pravna tradicija*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2003.

Čepulić, Ivan. *Sistem općeg privatnog prava*. Zagreb: Tisak „Tipografije“ d. d., 1925.

Derenčin, Marijan. *Tumač k obćemu austrijskomu građanskomu zakoniku*, Knjiga I. Zagreb: Nakladom sveučilišne knjižare Albrechta i Fiedlera, 1880.

Dobrovšak, Ljiljana. „Ženidbeno (bračno) pravo u 19. stoljeću u Hrvatskoj“. *Croatia christiana periodica* 29, br. 56 (2005): 77-104.

Dr. A. S. „Kod zločinstva bigamije za prosudjenje valjanosti ženitbe nadležan je jedino duhovni sud“. *Mjesečnik pravničkoga društva u Zagrebu* 19, br. 5 (1893): 239-241.

Liebbald Ljubojević, Julij. *Katoličko ženitbeno pravo s obzirom na građanske zakone*, 2. izdanje. Osijek: Brzotiskom Dragutina Šandora (I. V. Hamanna), 1878.

Lovrić, Edo. „Studije iz ženidbenoga prava“. *Mjesečnik pravničkoga društva u Zagrebu* 24, br. 1 (1898): 1-17.

Rušnov, Adolfo. *Tumač obćemu austrijskomu građanskomu zakoniku*, Knjiga I. Zagreb: Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), 1893.

Šilović, Josip, ur., *Kazneni zakon o zločinstvih, prestupkih i prekršajih od 27. travnja 1852. sa zakoni od 17. svibnja 1875. o porabi tiska, o sastavljanju porotničkih imenika i kaznenom postupku u poslovih tiskovnih, preinačenimi zakonom od 14. svibnja god. 1907. o promjeni tiskovnih zakona i sa zakoni i naredbami koji se na nje odnose ter sa rješitbami kr. stola sedmorice i vrhovnog suda u Beču*, 3. izdanje. Zagreb: Tisak i naklada knjižare L. Hartmana, 1908.

„Ako za postupka zbog zločina dvoženstva okrivljenik pobija valjanost prve ženitbe na temelju čina satvarajućih osobne naravi zapreku, a kakovu pače on nije vlastan da iznese, kazneni sudac nije dužan, da građanskog sudca presudu izazove. Zagoda zločinu dvoženstva ne može započet dok dvostruka ženitbena sveza traje, naime dok se prva ženitba ili odnošaj, što ga dvoženstvo prouzručuje, nerazrieši“. *Mjesečnik pravničkoga društva u Zagrebu* 9, br. 5 (1883): 384-386.

„Okrivljenik se i onda može odsuditi sbog bigamije, ako je drugi brak radi propuštena navještenja proglašen nevaljanim“. *Mjesečnik pravničkoga društva u Zagrebu* 8, br. 7, Razdiel B (1882): 457-458.

„Za zločinstvo dvoženstva iziskuje se, da se obdržava zakonska forma i kod sklapanja druge ženidbe. Ako izraelitičke zaručnike vjenča čovjek pripadnik njihove vjeroizpoviesti, koji nije rabin niti vjeroučitelj u kojoj občini, takovim vjenčanjem nesklapa se brak“. *Mjesečnik pravničkoga društva u Zagrebu* 13, br. 9 (1887): 465-466.

„Zločinstvo dvoženstva. § 206. kz. Oženjeni, privremeno od stola i postelje rastavljeni katolik, pripadnik Hrvatske, prelazi u Ugarskoj na unitarsku vjeru i vjenča se ondje sa djevojkom katolkinjom iz Hrvatske, prešavšom takodjer na unitarsku vjeru. (Prinos k nauci o bludnji u činu na § 2. sl. e k. z.)“. *Mjesečnik pravničkoga društva u Zagrebu* 16, br. 2 (1890): 99-10.